

EESTI MAAÜLIKOOL
Põllumajandus- ja keskkonnainstituut

Annika Orav

**KAASAMISE VORMID, ASJALISED JA NENDE MÕJU
LINNARUUMI PROJEKTEERIMISEL:
JUHTUMIUURINGUD TARTUS, ELVAS JA PÕLVAS**

INVOLVEMENT FORMS, STAKEHOLDERS AND THEIR
IMPACT IN CITY SPACE PROJECTING:
CASE STUDIES IN TARTU, ELVA AND PÕLVA

Magistritöö
Linna- ja tööstusmaastike korralduse õppekava

Juhendajad: Monika Suškevičs, PhD
Mart Külvik, PhD

Tartu 2018

Eesti Maaülikool Kreutzwaldi 1, Tartu 51014		Magistritöö lühikokkuvõte	
Autor: Annika Orav		Õppekava: Linna- ja tööstusmaastike korraldus (80407)	
Pealkiri: Kaasamise vormid, asjalised ja nende mõju linnaruumi projekteerimisel: juhtumiuuringud Tartus, Elvas ja Põlvas			
Lehekülgi: 64	Jooniseid: 7	Tabeleid: 1	Lisasid: 1
Osakond: Keskkonnakaitse ja maastikukorralduse õppetool Uurimisvaldkond: Territoriaalne planeerimine (T260) Juhendajad: <i>PhD</i> Monika Suškevičs, <i>PhD</i> Mart Külvik Kaitsmiskoht ja aasta: Tartu 2018			
<p>Kaasamist linnaruumi planeerimisel on varasemalt uuritud, kuid asjaliste kaasamist projekteerimisprotsessi autorile teadaolevalt Eestis mitte. Käesoleva töö eesmärk on kaardistada linnaruumi projekteerimisel asjalisi, kaasamise tavasid ning vorme ja hinnata asjaliste mõju lõpptulemile. Töös on kombineeritud kvalitatiivne ja kvantitatatiivne uurimisstrateegia, mille alusel on analüüsitud kaheksat projekti, mis käsitlevad erinevaid linnaruumitüüpe (tänav, väljak, tehnovõrgud). Andmed on kogutud osalusvaatluse käigus, millele järgnes dokumendianalüüs.</p> <p>Asjaliste kaasamise vajaduse väljaselgitamise selgus sõltub asjaliste grupist, mõnedel juhtudel on see õigusaktidega konkreetsemalt määratletud (ametkonnad, tehnovõrgu valdajad) kui teistel (kinnistuomanikud) ning teha tuleb kaalutlusotsus. Kaasamise vormi valikul on välja kujunenud kindlad mustrid, mida rakendatakse. Arvestada tuleb asjalise valdkonna tundmist, kommunikatsiooni võimalusi ning teisi mõjutavaid tegureid. Asjalise mõju projekti lõpptulemile on eelnevalt raske hinnata, see sõltub eelkõige asjalise häälekusest ning huvist protsessis ja otsustamises osaleda.</p> <p>Kaasamise läbiviimine projekteerimisprotsessis on jätk planeerimisprotsessi kaasamisele, seda küll sisulisest poolest detailsemas astmes. Käesolev töö annab ülevaate kaasamisest projekteerimises juhtumiuuringute näitel. Kaasamine viiakse suures osas läbi projekteerija poolt, kuigi seadusandlus on selle kohtustuse määranud KOV-ile. Kaasamise läbiviija peab olema hea kommunikatsioonioskusega ning oskuslik läbirääkija, sest asjaliste soovid võivad olla kardinaalselt erinevad ning tuleb leida kompromisslahendusi. Asjalisele</p>			

lähenemiseks tuleb valida temale sobivaim suhtlusviis. Oluline on asjalisele tagada piisav ning talle arusaadav info ja piiritleda selgelt millistes küsimustes teda kaasatakse. Uuritavates projektides toimus 91% kaasamisi kooskõlastamise vormi kaudu. Ametkondade ettepanekud tuginevad seadusandlusele, tehnovõrgu valdajate ettepanekud on tehnilise suunitlusega, kinnistuomanikud kaitsevad isiklikke huve. Projekteerimisprotsessi alguses on raske väliste näitajate põhjal hinnata, kas asjaline võib projekti lõpptulemile olulist mõju avaldada. See oleneb asjalise huvidest ning selgub projekti ning kaasamise käigus. Uuringus on välja toodud neli juhtumit, kus asjalise mõju oli oluline. Tulemuste ning kokkuvõtte põhjal saab välja tuua üldiseid trende, kuid iga projekt on siiski ainukordne ise nüanssidega ning nõuab asjaliste kaasamisel analüüsi ja detailset lähenemist.

Märksõnad: kaasamine, projekteerimine, asjalised, linnaruum.

Estonian University of Life Sciences Kreutzwaldi 1, Tartu 51014		Abstract of Master's Thesis	
Author: Annika Orav		Specialty: Management of Urban and Industrial Landscapes (80407)	
Title: Involvement forms, stakeholders and their impact in city space projecting: case studies in Tartu, Elva and Põlva			
Pages: 64	Figures: 7	Tables:1	Appendixes: 1
Department: Institute of Agricultural and Environmental Sciences Field of research: Territorial planning (T260) Supervisors: <i>PhD</i> Monika Suškevičs, <i>PhD</i> Mart Külvik Place and date: Tartu 2018			
<p>Involvement in city space planning has been researched previously, but not stakeholders involvement in projecting in Estonia as known to the author. The aim of this research is to study stakeholders in city space projecting, involvement usage and forms, evaluate stakeholders impact to the outcome. There is combined a qualitative and quantitative research strategy in the study to analyze eight of the projects, which include different types of city space (street, square, technical infrastructure). The data were collected during the participatory observation, followed by document analysis.</p> <p>Identifying the need to involve different groups of stakeholders depends on certain group of stakeholders. Some groups are defined more clearly (authorities, technical infrastructure administrators) in legislation than others (land owners). There are certain patterns to select involvement form for stakeholder group, which is implemented. Consideration must be given to the knowledge of the field, communication opportunities and other factors that influence. It is hard to evaluate the stakeholders real impact to the project outcome previously, it depends primarily stakeholders voice and interest to participate in the process and decision making.</p> <p>Involvement in projecting is a continuation to the involvement in the planning process, although more detailed in essence. This research gives an overview of involvement in projecting on case studies. Involvement is implemented mostly by designer, although in legislation has designated this duty to the local government. Person, who implements involvement has to be a good communicator and skilled negotiator, because stakeholders</p>			

wishes can be cardinally opposite and a compromise needs to be found. For a personal approach, you have to choose the most appropriate way to communicate. It is important to provide adequate and clear information and to clearly delineate the issues on which stakeholder is involved. 91% of the stakeholders were involved through the coordination form according to research projects. The authority's approach is based on legislation, technical infrastructure administrator's proposals are technical, land owners defend their private interests. At the beginning of the projecting process, it is difficult to assess, on the basis of external indicators, whether stakeholder can have a significant effect on the project's final result. It depends on stakeholder's interests and becomes clear in the project and in the process of engagement. The study lists four cases where stakeholder impact was significant. Based on the results and summary, general trends can be outlined, but each project, however, is unique with its own nuances and requires an analysis and detailed approach to stakeholder involvement.

Keywords: involvement, projecting, stakeholders, city space.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	7
TÖÖS KASUTATUD MÕISTED JA LÜHENDID	9
1. KAASAMINE.....	11
1.1 Kaasamise mõiste ja olemus	11
1.2 Kaasamine linnaruumi kujundamises	12
1.3 Asjalised.....	13
1.4 Kaasamise vormid.....	15
1.5 Asjalise mõju hindamine	19
1.6 Kaasamise regulatsioon Eestis.....	20
2. METOODIKA.....	24
3. TULEMUSED: KAASAMISE PROTSESS JA MÕJU PROJEKTIDES	28
3.1 Ülevaade projektidest	28
3.2 Erinevate asjaliste liigitamine gruppidesse ja nende kaasamine.....	32
3.3 Kaasamise vormid: alused valikuteks praktikas	36
3.4 Asjalise mõju projekti lõpptulemile ning mõjutuste ajendid	39
4. ARUTELU	45
KOKKUVÕTE	48
KASUTATUD ALLIKAD	52
SUMMARY	56
LISAD	59

SISSEJUHATUS

Projekteerimine on üks osa linnaruumi kujundamisest ehk ruumilisest planeerimisest. Projekteerimise etapis käsitletakse lahendusi detailsemalt kui planeerimisel. Projekteerimise aluseks on detaiplaneering (Planeerimisseadus 2015 § 124 lg 4). Projekteerimisele võib eelneda detailplaneering, kuid see ei ole reegel. Kui planeering on eelnenud, siis on erinevatel asjalistel – ametkonnad, võrguvaldajad, naabrid, kogukond, huvigrupid – juba olnud võimalus oma sõna öelda ning kaasamine on toimunud. Olukorras, kus planeeringut ei ole eelnenud, on kaasamisel eriti tähtis roll. Kaasamine tuleb projekteerimise etapis teostada läbimõeldult, et tulemus oleks võimalikult efektiivne.

Tänapäeval ei saa paljudes küsimustes otsustada üks spetsialist või organisatsioon, vaid nõuab asjaliste kaasamist. Küsimuste lahendamisel saab jõuda edukate tulemusteni vaid asjaliste sisulisel kaasamisel ja nende ettepanekute rakendamisel. (Rukato, Osborn 2001:1 ref Hemmati 2002:7)

Töö autori igapäevatöö ning isiklik seos kaasamisega projekteerimisel on andnud tõuke uurimuse läbiviimiseks. Kaasamist linnaruumi projekteerimisel ei ole autorile teadaolevalt varem Eestis uuritud.

Käesoleva töö eesmärk on kaardistada linnaruumi projekteerimisel asjalisi, kaasamise vorme ning hinnata asjaliste mõju lõpptulemile. Töös analüüsitakse kaheksat projekti, mis käsitlevad linnaruumi projekteerimist. Asjaliste kaardistamine ja liigitamine gruppidesse annab ülevaate, keda kaasatakse ja mille alusel. Autor annab hinnangu, kas mõni asjaline jäi kaasamata ja mis põhjusel. Kaasamise vormide analüüsil leitakse seoseid vormi ja teatud asjaliste grupi vahel. Millise asjalise puhul millist vormi eelistatakse? Tulemuste peatükis püütakse leida vastuseid, millisel määral on asjalisel võimalik mõjutada lõpptulemit ning millistel ajenditel seda tehakse. Hinnangu andmisel kaasamise mõjule on silmas peetud eelkõige avaliku ruumi kasutamist. Kui asjalise ettepanekut arvestatakse ning see muudab avaliku ruumi kasutamist, siis on mõju märkimisväärne. Tehakse

ettepanekud, mida saaks kaasamisel teisiti teha, et kaasamine oleks edukam ja lõpptulemus saavutatud võimalikult efektiivselt ning kõiki asjalisi rahuldava kompromissina.

Käesolevas töös tuleb silmas pidada asjaolu, et töö autor on nii uurija rollis, kui ka osa uurimisobjektist, st olnud uuritavate projektide kaasamise läbiviija. Andmete kogumine on toimunud läbi osalusvaatluse. Hinnangute andmisel on tegemist subjektiivsete hinnangutega, mille kriteeriume ja tausta on võimalikult täpselt püütud selgitada.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis on käsitletud kaasamise teoreetilist poolt – asjalisi, kaasamise vorme, mõju – ja Eestis kehtivaid regulatsioone. Teine peatükk annab ülevaate uurimustöös kasutatud metoodikast ning kaks viimast kirjeldavad tulemusi ning arutelu tulemuste osas.

TÖÖS KASUTATUD MÕISTED JA LÜHENDID

Käesolevas töös on kasutatud mõisteid ja lühendeid, mis võivad olla erinevalt tõlgendatavad. Et töö oleks paremini jälgitav ning mõistete sisu üheselt arusaadav, on alljärgnevalt ära tood kasutatud mõistete ja lühendite selgitused.

Mõisted:

- ametkond – täidesaatva riigivõimu asutus: valitsusasutus või valitsusasutuste hallatav riigiasutus (VVS 1996);
- asjaline – ingl *stakeholder*, huvigrupp või isik, kelle õigusi või huve võib projekteeritav ehitise ja ehitamine riivata või märkimisväärselt mõjutada (EhS seletuskiri 2013), samuti isik, kes võib huvi tunda projekteeritu vastu ning seda mõjutada;
- eriosa projekt – projekt koosneb erinevatest osadest, mis liigitatakse erinevate tehnovõrkude alusel (nt veevarustus, reoveekanaliseerimine, sadameveekanaliseerimine, sidevarustus jne);
- huvigrupp – asjaliste grupp, kes seisavad ühiste huvide eest;
- kaasamine – ingl *involvement*, asjaliste teavitamine või seisukoha küsimine projektlahenduse väljatöötamisel;
- linnaruumi projekteerimine - tänava ja/või väljaku projekteerimine nii maa pealsete kui maa-aluste rajatistega, sh tehnovõrgud ja –rajatised;
- osapool – lisaks asjalistele on osapool projekteerija, arhitekt, tellija, KOV;
- projekt – projekteerimise käigus loodud dokumentide kogum (EVS 932:2017: 8), käesoleva töö mahus on käsitletud tänava, väljaku ja tehnovõrkude projekte;
- projekteerija – projekti koostav isik laiemas mõistes, kes lisaks tehnilisele lahenduse väljatöötamisele ja koostamisele viib läbi kogu projekteerimisprotsessi, sh kaasamist.

Lühendid:

- DP – detailplaneering;
- EhS – Ehitusseadustik;
- HMS – Haldusmenetluse seadus;
- IKÕ – isiklik kasutusõigus;
- KOV – kohalik omavalitsus;
- VVS – Vabariigi Valitsuse seadus;

Projekti eriosad

- AR – arhitektuur;
- EL – elektrienergia tugevvool;
- NE – elektrooniline side ja nõrkvool;
- MA – maastikuarhitektuur ja haljastus;
- SV – soojusvarustus;
- TL – teed ja liikluskorraldus;
- VK – veevarustus ja kanalisatsioon, sh sademeveekanaliseerimine.

1. KAASAMINE

1.1 Kaasamise mõiste ja olemus

Kaasamise mõiste on laialdaselt kasutatav erinevates valdkondades, selle tähendus ning sisu võivad varieeruda. Kaasamise all mõistetakse kitsamas tähenduses ka osalemist. Kirjanduses võib leida palju näiteid, kus kirjeldatakse kaasamisest või avalikkuse osalemisest, aga ei defineerita, mida selle all täpsemalt mõeldakse. Üks väheseid definitsioone on antud Sherry R. Arnsteini (1969) poolt – osalemine (*participation*) on rangelt kodanikualgatus mõiste. See on võimu ümberjaotamine, mis võimaldab tulevikus mitte-kodanikel osaleda poliitilistes ja majanduslikes protsessides, mida nad täna teha ei saa. Kui osalemine tähendab teise osapoole kindlat tagasisidet ja protsessis või otsustes osalemist, siis kaasamise seda ei nõua. Ka informeerimine on kaasamine ning seda nimetatakse ka passiivseks osalemiseks (Hughes 1998).

Kaasamise eelduseks on poolte üksteise usaldamine, samuti nõuab see teatavaid ressursse, oskusi ning soovi neid kasutada (Lepa jt 2004: 12). Teabe ja vastastikuse mõistmise huvides on vaja luua tingimusi, et huvirühmadel tekiks võimalus ideesid ja ettepanekuid välja pakkuda (Blicharska jt 2011). Ettepanekute hindamine ja vajadusel arvestamine on juba praktikute ülesanne. Asjalistel (asjaliste mõistet kajastab lähemalt peatükk 1.3.) on suurem võimalus omavahel kokkuleppele jõuda, kui neil on võimalus oma arvamusi vabalt esitleda ning nad suhtuvad teiste vaadetesse lugupidavalt. Üheks suurimaks väljakutseks koostöö arendamisel on asjaliste vahelise usalduse ning ülesandest ühise arusaama loomine. Eduka tulemuse eelduseks on eelkõige usaldusel ning siirusel põhinev koostöö. (Waayers jt 2012).

Kaasamise tulemusel on lõpplahendus mitmekülgsem ning tõenäoliselt töökindlam, sest lahendust on otsitud ning ettepanekuid tehtud erinevate huvidega isikute poolt, sest asjaliste nõudmised on erinevad (Rastogi jt 2010). Kaasamisel tulevad välja sellised

puudused, mis üksiküritajal võivad jääda märkamata. Kaasamisel tehakse otsuseid ja viiakse neid koos ellu teistega arvestades (Hinsberg, Kübar 2009: 7).

Praktikas on kaasamine harva sujuv protsess, pigem käib vastandamine ja vaidlustamised erinevate asjaliste vahel (Jackson 1997). Samas aga, mida pingelisemad on läbirääkimised, seda enam tunnetavad asjalised, et nende panus on olnud oluline (Lepa jt 2004: 20). Kaasamise raamistik võib küll osalejatele määratud olla, aga asjalistest ning nende huvidest sõltub, kas paika pandud raamistik jääb paika või kujundatakse seda ümber (Jackson 1997). Kaasamise algfaasis ei ole teada, mil määral asjalised osalevad. Kui asjaliste huvi on väga suur ja osalus intensiivne, siis võib muutuda esialgu kavandatud asjaliste roll olulisemaks.

1.2 Kaasamine linnaruumi kujundamises

1970-ndatel sai maailmas alguse suund, mis liikus eksperdipõhiselt planeerimiselt avatud ja kommunikatiivsele planeerimismudelile (Healey 1992). Kui olemasolevasse linnaruumi siseneda vaid nn kuivade normide ning standarditega, siis võib tulemus olla keskkonda mittesobiv ning kohalikele vastuvõetamatu. Läheneda tuleb olusid arvestades. Füüsiline linnaruum on väike osa kogu elukeskkonna tervikust. Linnaruumi planeerimise ja projekteerimise protsess saab edukalt toimuda vaid läbi dialoogi kogukonna ja inimestega, minnes süvitsi kogukonna juurteni. Dialoogi pidamisel tuleb olla kannatlik, tark ning arukas. (Purwanto 2009) Asjalised tuleks kaasata võimalikult varajases etapis ühiste eesmärkide ning tulemuste saavutamiseks, siis tugineb tulemus laiapõhjalisele alusele ning mitme eri valdkonna teadmistele (Reed jt 2017). Käesoleva töö autori kogemusele tuginedes võib väita, et asjaliste varajane kaasamine toob kaasa positiivse meelestatuse kaasamise osas ning asjalised on koostööaltimad. Kui asjalistele jätta liiga lühike ajaperiood arvamuse avaldamiseks või otsustamiseks, siis on negatiivne suhtumine kerge tekkima ning koostöö sujumine on takistatud. Ajaline surve mõjub inimestele negatiivselt ning kaasamise protsessis ei anna soovitud tulemust.

Et linnaruum oleks isikupärane, on vajalik, et kogukond võtaks osa linnaruumi kujundamisest. Identiteediga linnaruumi kujunemine on tavaliselt väga pikk protsess, kuid kui see on loodud, siis inimesed on altimad osalema linnaruumis toimivas. Linnaruumi kujundamisel peaks lähenema inimese seisukohast, seda eriti olemasoleva elukeskkonna ümberkujundamisel või parendamisel, mitte füüsilisest ruumist. (Purwanto 2009)

Erinevate inimgruppide kaasamise meetodeid planeerimise ja projekteerimise protsessis on esitanud Barton (2000), Ratcliffe jt (2009), Brandon, Lombardi (2005). Avalikkust kaasatakse peamiselt planeeringu koostamise ja strateegia väljatöötamise protsessi. Kõigepealt tuleks kaasata üksikisikuid, protsessi käigus moodustavad nad suurema huvigrupi. Huvigrupi moodustumisel kasvab ruumilise piiri ulatus ning lõpptulemusel jõutaksegi kogukonna muutmiseni.

1.3 Asjalised

Asjalise mõistet on selgitatud mitmeti. Esimese definitsiooni pani kirja Edward R. Freeman 1984. aastal ning seda organisatsioonijuhtimise valdkonnas. Sellele järgnesid mitmed variatsioonid. Allpool on toodud asjalise käsitluse erinevaid selgitusi:

- iga grupp või isik, kes võib mõjutada või on ise mõjutatud eesmärgi saavutamisest. Hiljem on mõistesse lisandunud tegevused, otsused, eesmärgid jne (Freeman 1984);
- isik või grupp, kellel on õigus või huvi organisatsiooni või selle tegevuse vastu minevikus, olevikus või tulevikus (Clarkson 1995);
- organiseeritud või organiseerimata inimeste rühm, kellel on ühine huvi või osalus teatud küsimuses või süsteemis (Grimble, Wellard 1997);
- isik, grupp või institutsioon, kes on potentsiaalselt mõjutatud - positiivselt või negatiivselt - teatud sündmuste või protsessi käigust (Gass jt 1997);
- iga grupp või isik, kes otseselt või kaudselt mõjutab või on mõjutatud (planeerimis)tegevusest (Buanes jt 2004).

Viimase definitsiooni kohaselt on Buanes jt (2004) kirjeldanud, et tegemist on vähemalt potentsiaalse asjalisega. Protsessi alguses võib olla raske hinnata kõiki mõjutatud isikuid või gruppe, seega on alguses laiemas asjaliste ringi valikusse jätmine isegi õigustatud.

Asjaliste kindlaksmääramine sõltub kontekstist ning olukorrast, seega ei saa kokku leppida meetodeid asjaliste identifitseerimiseks. See muudab asjaliste kindlakstegemise eriti keeruliseks, sest teatud olukorras võivad puududa sobivad identifitseerimise meetodid. (Heidrich, Harvey, Tollin 2009)

Asjalisi on liigitatud gruppidesse ning kahte kõige populaarsemat süsteemi on omavahel vastandatud ning nende üle debateeritud (Heidrich jt 2009). Üheks liigitamise võimaluseks on Harrison'i (2003) järgi: sisemise ja välimised asjalised organisatsiooni suhtes. Clarkson'i (1995) järgi jagunevad asjalised esmatahtsateks ning teisejärgulisteks. Mõlemad klassifikatsioonid on tüüpilised ettevõtte puhul. Teiste valdkondade puhul tuleb teha kohandusi, kuid ka keskkonna valdkonnas saab kasutada sama jaotust. Selliste jagunemiste puhul ei ole siiski ühtset konsensust, kuidas määrata asjalist esmatahtsaks või vähemtahtsaks, sisemiseks või väliseks (Heidrich jt 2009).

Kaasamine kui protsess on läbi teinud arengu, mille käigus on asjaliste roll muutunud osalemiseks ideoloogilise, sotsiaalse, poliitilise ja metodoloogilisest küljest ning omab laia tähendust (Lawrence 2006). Asjaliste kaasamine on igal juhul selektiivne. Kes on õigustatud asjaline? Vastus sellel küsimusele ei ole lihtne ning selle üle on palju argumenteeritud. (Billgren, Holmén 2008)

Kaasamise protsessis on teisigi olulisi küsimusi, aga üks neist on: kes on kaasatud või pigem, kes ei ole kaasatud või kes annab käest võimaluse üldse kaasatud olla (Cornwall 2008). Juba 1974. aastal andis Robert Chambers ajatu hoiatuse, et kaasatud olla on privileeg ning nõ lihtsatele inimesteni see ei ulatu (Chambers 1974: 109). Millised mehhanismid määravad selle, kes kaasatutest sisuliselt osaleb? Selles küsimuses on oluline roll kaasamise läbiviijal ja protsessi juhtijal (Buanes jt 2004).

Palju tähelepanu on pööratud protsesside arendamisele, et teatud grupid ei jääks kaasamise protsessist välja, vähem aga asjalise iseenda tõrjutusele. Mitteamalejatel võib olla palju põhjusi. Üheks argumendiks võib olla ajaline faktor – ei ole piisavalt aega osalemiseks

laste, perekonna või töö tõttu või kaasamine toimuks ebasobival ajal. Teiseks põhjuseks võib olla kaasamise ebamugav vorm. Kõik inimesed ei tunne ennast hästi koosolekul, kus peab ennast teiste ees väljendama ning nad loobuvad seetõttu ise osalemisest. (Cornwall 2008)

Osalemisest loobumise põhjuseks võib olla usalduse puudumine ja eelnevalt kogetud teiste asjaliste mõjukam hääl, mida kaasamisprotsessi läbiviija rohkem arvestab. Asjaline võib tunda, et tema ettepanekud on naeruväärsed või ta ei näe vajadust teatud küsimuses kaasa rääkida. Kaasajad sageli arvavad, et kõik soovivad kaasamisel aktiivselt osaleda, tähelepanuta jäetakse üldse valikuvabadus, et asjaline ei soovi olla kaasatud. Inimestel, kellel ei ole ühtset kuuluvustunnet kogukonda või mingisse gruppi, ei ole tihti ka huvi kogukonna küsimustes kaasa rääkida. Selle selgituseks saab välja tuua asjaolu, et osalemiseks tehtavad kulutused on suuremad, kui sellest saadav tulu. Tõrjutus asjaliste enda poolt on muutunud üha sagedasemaks. Kui asjalisele on teada, et kaasamine ei piirdu vaid ühekordse toiminguga, vaid see on pikem protsess mitmekordsete toimingutega, siis inimene ei ole huvitatud aja kulutamisest ning loobub hoopis osalemisest. (Cornwall 2008)

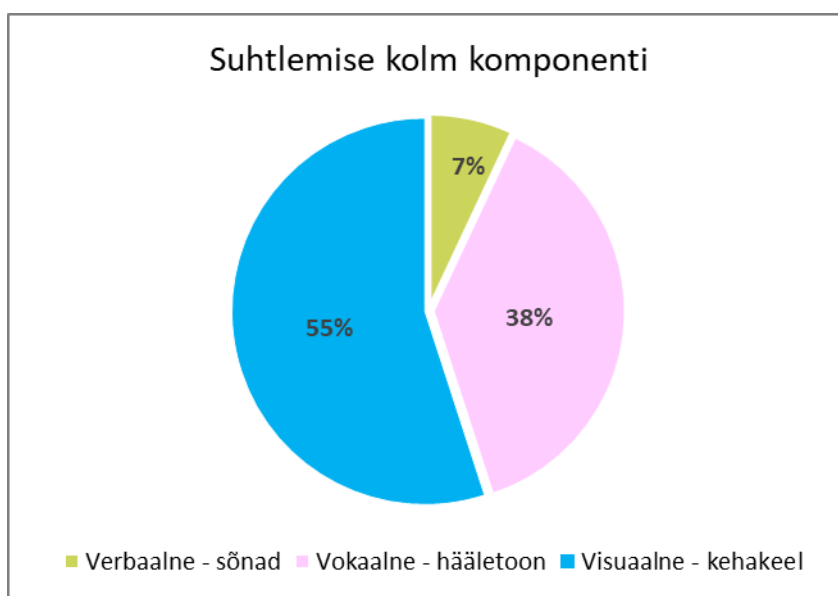
1.4 Kaasamise vormid

Kommunikatiivse planeerimisteooria üheks haruks võib pidada koostööl põhinevat planeerimist ehk kollaboratiivset planeerimist. Koostöölise planeerimise põhimõte on, et jätkusuutlik areng saavutatakse vaid siis, kui erinevates planeerimise etappides on kaasatud erinevad huvigrupid. (Roose jt 2013: 29) Planeerija roll kollaboratiivse-kommunikeeriva planeerimise juures on peamiselt erinevate huvigruppide huvide väljaselgitamine ja nende erinevate huvide keskel leida kompromiss ruumi kujundamisel (Kitchen 2007). Planeerijat võib võrdsustada projekteerijaga, kes peab samamoodi leidma kompromissi erinevate huvide vahel ning valima asjakohase vormi selle teostamiseks, mis omakorda eeldab head kommunikatsioonioskust.

Kommunikatsiooni osapoolte vahel saab jagada ühepoolseks ning mitmepoolseks. Kahesuunaline kommunikatsioon tähendab informatsiooni mõistmist, vahetamist, jagamist,

suhtlust, sotsiaalsel käitumist ja vastastikust mõjutamist. Kahesuunalist kommunikatsiooni on vaja selleks, et teadvustada probleeme, teha mõistetavaks seisukohti, saada tagasisidet, pakkuda lahendusi ja saavutada kompromissi. (Palmaru 2003)

Albert Mehrabian viis läbi ning avaldas 1967. aastal kaks uuringut inimeste vahelise kommunikatsiooni kohta, kus ta uuris kolme komponenti: sõnad, hääletoon ja kehakeel. Neid kirjeldatakse ka kui kolme V-d: verbaalne, vokaalne, visuaalne (*ingl* Verbal, Vocal, Visual). Selgus, et vahetu suhtluse puhul on kõige olulisem kehakeel (vt joonis 1).

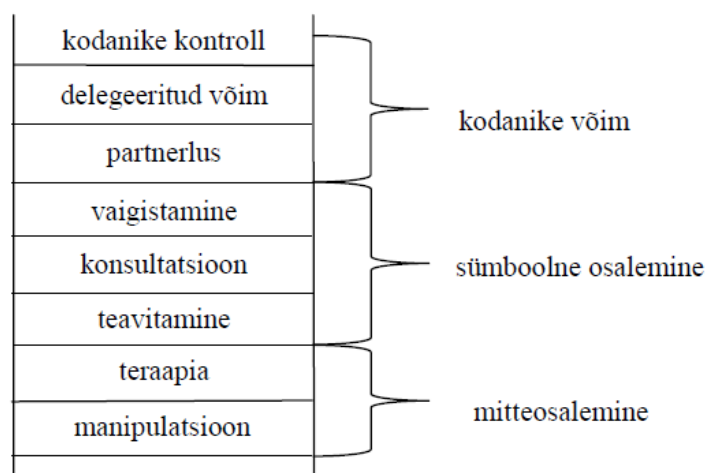

Joonis 1. Suhtlemise komponendid (Mehrabian 1972).

Kommunikatsioon on efektiivne, kui kõik kolm komponenti omavahel sobivad. Neid kolme võib vaadelda kui kolme erinevat kanalit. Kui kanalid annavad erinevaid signaale, siis võib vastuvõtja olla segaduses. (Mehrabian 1972) Kaasamisel on asjalistele oluline anda üheseid ning selgesti mõistetavaid signaale usalduse tekkimiseks.

Paljudel juhtudel kasutatakse mõistet osalus liiga laialdaselt. Osalemine on tõepoolest lai mõiste, mis hõlmab mitmeid asjaliste kaasamise vorme. Osaluse mõistet on kohane kasutada juhul, kui asjalistel on märkimisväärne roll otsustusprotsessis ning tal on mõju otsuseid muuta (Hughes 1998). Samuti Arnsteini (1969) definitsiooni kohaselt võis osalust

kasutada vaid juhul kui asjalisel on protsessis ka tegelik mõju ja võim. Tema illustreeris kaasamist kaheksapulgalise redelina, mille iga aste kasvatas mõjuvõimu (vt joonis 2). Kaheksa astet saab jagada kolmeks – mitteosalemine, sümboolne osalemine ning kodanike võim, kus asjalisel on ka sisuline mõju otsustes kaasarääkimisel. (Arnstein 1969)

Joonis 2. Asjaliste osaluse redeli mudel (Arnstein 1969).

Mitteosalemise tasemes on astmeteks teraapia ja manipulatsioon. Eelnimetatud meetodeid kasutatakse, et panna kogukond piirkonna juhtide plaane toetama. Selliste meetodide kasutamisel kasutatakse ühesuunalist kommunikatsiooni asjaliste suhtes. Sümboolne osalemine hõlmab endas teavitamist, konsultatsiooni ja vaigistamist. See tähendab, et kogukonnal on ligipääs informatsioonile ning kodanikel on võimalus oma arvamust avaldada, kuid ei ole garantiid, et arvamusi kuulda võetakse. Kodanike võimu astmeteks on partnerlus, delegeeritud võim ja kodanike kontroll. Osaluse redeli kõrgeimal tasemel on kogukonnal reaalne mõjuvõim plaanide ning nende elluviimise üle. Antud mõjuvõim võib ulatuda valitsusega jagatud võimust kuni täielikult kogukonnale kuuluva kontrollini. (Arnstein 1969) Kõrgema astme osalemine on asjaliste suhtes parem, sest neil on suurem kaasarääkimise õigus. Samas madalama astme kaasamise vorm (nt teavitamise) võib käivitada kõrgema astme osalemise vormi ning viia sisulise osalemise ning otsustamiseni (O’Faircheallaigh 2010).

Arnsteini redeli põhjal on hiljem välja toodud mitmeid alternatiive. Kõikide variatsioonide puhul on siiski läbivaks, et kõrgemad astmed on eelistatuimaks kaasamise viisiks. Siiski tuleb arvestada, et erinevate asjaliste ja olukordade puhul võib ka madalama astme kaasamise viis olla sobiv ja täiesti õiguspärane. Sellest tulenevalt on redeli metafoori kõrval kasutusele võetud „kaasamise ratas“. Ratta kujund rõhutab erinevate vormide õiguspärasust ning ei sea üht teisest kõrgemaks. (Reed 2008) Ka Runhaar ja Driessen (2007) on rõhutanud osalusvormide olemuslikku võrdsust. Ükski osalusvorm ei ole teisest parem, sest vajalik kaasatuse ulatus sõltub probleemi omadustest.

Kaasamise vorme saab liigitada lisaks kaasamise intensiivsusele ka teiste näitajate alusel. Kaasamisel saab rääkida laiuusest ning sügavusest. Laiuse all mõistetakse asjalisi – kui suur hulk asjalisi on kaasatud. Sügavust saab võrdsustada kaasamise põhjalikkusega – kas asjalisi kaasatakse protsessi ühes etapis või mitmetes ning millist kaasamise viisi kasutatakse, kas pealiskaudset informeerimist või sisutihedamat osalust. (Cornwall 2008) Taaskord tuleb iga olukorra ning kaasamise puhul leida õige tasakaal. Ei ole mõtet püüelda kõikide võimalike asjaliste kaasamiseni ning rakendada kõikide puhul kõrgeimat osalemise vormi.

Erinevad kaasamise viisid tähendavad märkimisväärselt erinevat kaasatuse taset. Teabe võib kõigile kättesaadavaks teha, aga kas see reaalsuses asjalisteneni jõuab, on omaette küsimus. Eesmärk ei peaks olema mitte niivõrd kõikide pinnapealne kaasamine, vaid teatud esindatuse süvendatum kaasamine. (Cornwall 2008) Ajalehes või kodulehel avaldatud info on kättesaadav kõikidele, aga kõik seda ei loe. Asjalisele isiklikult või grupile lähenemine on juba suunatud tegevus ning tõenäoliselt tulemusrikkam. Samas kaasatud isikute teadmised ei pruugi olla teatud valdkondades piisavad, et kaasa rääkida aruteludes ja osaleda ettepanekute tegemistes (Ansell, Gash 2008). Kaasamisel tuleb lahendused teha arusaadavaks ja loetavaks ka mittespetsialistile, et igal isikul oleks võimalik kaasa rääkida ja otsuses osaleda. Lõpptulemusel on just kodanik see, kes hakkab projekteeritud lahendust igapäevasel kasutama. Arusaadavaks tegemisel tuleb valida lähenemiseks õige vorm, selleks peab asjalist tundma.

1.5 Asjalise mõju hindamine

Kaasamise edukust saab hinnata mitmeti. Üheks hindamise kriteeriumiks võib olla kaasamise protsessi edukus ise, teisalt saab hinnata kaasamise tulemit (Chess, Purcell 1999). Projekteerimisvaldkonnas on olulised mõlemad, kuid käesoleva töö teema fookuses on kaasamise tulem.

Lähenemisel protsessides osalemises on kaks põhilist suunda: ülevalt alla – baseerub ekspertide juhtimisel ning mõjuvõimul ja alt üles - põhineb kogukonna ja huvigruppide initsiatiivil, suurel osalusel ning otsustusõigusel. Kahe lähenemise põhimõtted on erinevad ning mõlemal omad positiivsed ja negatiivsed omadused. Ülevalt alla lähenemise puhul eksperdid arvestavad süsteemi enda erinevaid võimalusi ja püüavad leida parima lahenduse, aga ekspertide lähenemises puudub süsteemi kasutajate vajadustega arvestamine ja asjalistel mõju otsustusprotsessi üle puudub või on väga väike. Alt üles lähenemisel peab kogukond olema piisavalt teadlik ning aktiivne, vastasel juhul see ei tööta ning anna tulemust. (Morse jt 2001)

Asjaliste mõjuvõimu seisukohalt on alt üles lähenemisviis tõhusam, sest sellisel juhul on neil ka reaalne otsustusõigus. Ei ole välja arenenud efektiivset hübriidset lähenemisviisi nende kahe suuna vahel, mis võtaks arvesse nii ekspertide laialdasi teadmisi kui ka kogukonna huve ja soove (Thomas, Twyman 2004).

Ükskõik kumba eelkirjeldatud lähenemisviisi kasutatakse, ei tähenda kaasatud olemine automaatselt seda, et asjalisel on ka mõju. Mõju sõltub kaasatava häälekusest. Asjaline peab tundma end vabalt ja väljendama oma soove, ilma, et ta tunneks hirmu või süüdistusi, et teda ei kuulata või võeta tõsiselt. Kaasamisprotsess võib olla küll professionaalselt läbi viidud, kuid kaasaja ei saa garanteerida, et asjalisel on mõju protsessi lõpptulemi üle. Asjalise osalemise muutumine reaalseks mõjuks nõuab jõupingutusi mõlemalt poolt. See protsess nõuab aega ja püsivust, tulemust ei õnnestu saavutada sõrmenipsuga ega ühe töökoosoleku kokkukutsumisega. (Cornwall 2008)

Tähtis on juba kaasamisprotsessi alguses asjalistele selgeks teha, millistes küsimustes neil on kaasa rääkimise õigus ning selgelt piiritleda, millised valdkonnad või küsimused on

juba otsustatud või otsustatakse ilma nende kaasuseta (Cornwall 2008). Kindlasti peab asjalistele selge olema kaasamise eesmärk ning ajaline piirang, millal nendelt vastust või tagasisidet oodatakse (Hinsberg, Kübar 2014: 32).

Buanes jt (2004) on uurinud, millised on peamised omadused, mis määravad kindlaks asjalise mõju, millisel tasandil see mõju on. Huvigruppe saab moodustada mitmete tunnuste alusel, nt sugu, vanus jne. Tihtipeale võib jääda mingi grupp esindamata, sest teatud gruppide kaasarääkimise oskus on väiksem ning nende hääl on nõrgem. (Cornwall 2008)

Asjaliste osalemist ning ühe asjalise suurem mõjuvõim teise ees võib iseloomustada kolme näitajaga: aeg, võim ja õiguspärasus. Ajafaktor võib olla oluliseks tõukeks asjalise aktiivsusel. Kui asjalise huvi või probleem nõuab viivitamatut tähelepanu, siis on ta ise aktiivsem ning häälekam, millest tulenevalt võib olla tal suurem mõju protsesside üle. Võim on seos osapoolte vahel, kus üks (või mitu) neist omab võimet või ressursi veenda teist (või teisi) muutma protsessi kulgu. Õiguspärasus viitab asjaliste huvide ja probleemide põhjendatusele ja vajalikkusele. Selle teooria kohaselt on oluline asjaline, kui ta omab kõiki kolme tunnust. (Ronald jt 1997)

1.6 Kaasamise regulatsioon Eestis

Linnaruumi kujundamine Eesti praktika näitel toimub peamiselt kogu planeerimisprotsessi vältel. Laiemad piirid määratakse juba üldplaneeringu staadiumis ning täpsustav kujundamine toimub detailplaneeringutega. Planeerimisprotsessi käigus toimuv kaasamine on reguleeritud Planeerimisseaduses (2015). Kaasamist projekteerimise protsessis reguleerib seadusandliku poole pealt peamiselt EhS ning Haldusmenetluse seadus. Ehitusõigus on menetluslikult haldusmenetluse eriosa, mistõttu ei ole haldusmenetluslikke põhimõtteid EhS-s uuesti sätestatud ning selles osas tuleb järgida Haldusmenetluse seadust (EhS seletuskiri 2013). Käesoleval ajal kehtib EhS, mis jõustus juulis 2015. Enne seda kehtinud Ehitusseadus võeti vastu 2002. aastal ning jõustus 2003. aastal. Viimase seadusemuudatusega kaasnes palju muudatusi kaasamise osas nii sisult kui vormilt,

eesmärgiga muuta ehitusõigust puudutavaid menetlusi lihtsamaks ning vähendada bürokraatiat, mis oli varasema seaduse suureks probleemiks (EhS seletuskiri 2013).

Projekteerimise lõpptulemiks on ehitusprojekt, mille alusel taotletakse ehitise ehitusluba või -teatis. Ehitusloa taotlus esitatakse pädevale asutusele (EhS), üldjuhul on selleks KOV. Ehitusloa menetlus on reguleeritud EhS-s § 42 „Ehitusloa menetlus“. Nimetatud paragrahvi lõige 6 ja 7 sätestavad kaasamise ja kooskõlastamise vajaduse. Kui varasemalt sai ehitusloa kooskõlastamise puhul eristada kooskõlastamist, kaasamist ja teavitamist, siis käeolevas seaduses määratletakse kaasamise all kooskõlastamist ning arvamuse avaldamist. EhS-s on ette nähtud kaasamisprotsess läbi KOV-i. Kuigi seaduse koostamisel toodi välja, et avaliku võimu koormus peab olema võimalikult väike. Huvigruppide arutelus leiti, et ehitusprojekti kooskõlastamine võrguvaldajatega on pigem eraõiguslik probleem, millesse KOV-i üksus ei peaks sekkuma. Võrguvaldajate kaasamine võiks toimuda juba ehitusprojekti koostamise staadiumis ning see võiks olla projekteerija vastutada. (EhS seletuskiri 2012) Samuti on Haldusmenetluse seaduse §-s 16 öeldud, et taotleja võib ise korraldada kooskõlastuse või arvamuse saamise, kui see on menetluse kiiruse ja ökonoomia huvides vajalik. Taotleja on Haldusmenetluse seaduse mõistes haldusakti andmist või toimingut sooritamist taotlev või halduslepingu sõlmimiseks ettepaneku teinud isik (HMS 2001).

EhS-is on määratud vajalike isikute ja asutuste kaasamine läbi KOV-i poolt koostatava ehitusloa eelnõu. Ehitusloa eelnõu tuleb vajadusel kooskõlastamiseks esitada asutusele, kelle õigusaktist tulenev pädevus on seotud ehitusloa taotluse esemega. Arvamuse avaldamiseks tuleb ehitusloa eelnõu esitada asutusele või isikule, kelle õigusi või huve võib ehitise või ehitamine puudutada. Samuti on märgitud, et pädev asutus kaasab kinnisasja omaniku ja vajadusel ka piirneva kinnisasja omaniku. Mida täpsemalt kaasamise all silmas on peetud, ei ole kirjeldatud.

Pädev asutus võib põhjendatud juhul jätta eeltoodud isikud kaasamata, kui ehitusluba on võimalik anda eeltoodud isikute õigusi või huvisid märkimisväärselt riivamata. See säte annab ehitusloa andjale kaalutusõiguse isikute kaasamiseks. Pädeva asutuse kaasamiskohustus ei ole absoluutne. Kui kavandatava ehitisega seonduvaid küsimusi on arutatud detailplaneeringu või projekteerimistingimuste andmise menetluses, saab pädev

asutus arvestada varem väljendatud seisukohtadega. Kaasamine on kohustuslik isikute osas, kes ei ole teadlikud ehitise ehitamise kavandamisest. (EhS seletuskiri 2013)

EhS § 7 nõuab ehitusvaldkonnas hea tava järgimist¹. Hea tava on ajas pidevas muutumises ning vastab mingil ajahetkel kehtivatele üldistele arusaamadele, seda nii ehituse kui ka teistes valdkondades (EhS seletuskiri 2013) nagu näiteks kaasamine. Hea ehitustava on kohaldatav nii ehitamisel kui projekteerimisel, seetõttu võib eraldi välja tuua ka hea projekteerimistava järgimise kohustuse. Projekteerimine on samuti suunatud ehitise valmimisele, arvestades mõiste väga kõrge abstraktsusastmega, ei ole hea ehitustava suhtes alamõistet „hea projekteerimistava“. Seega hea ehitustava on kasutuses ka projekteerimise etapis. Hea tava on defineerimata mõiste, seda ei ole EhS-is määratletud ega kirjeldatud. EhS-i seletuskirja (2013) kohaselt on see teadlikult defineerimata jäetud, sest mis iganes hea ehitustava definitsioon ei oleks täiuslik ja ei annaks ammendavalt edasi selle tegelikku tähendust ja mõtet. Hea ehitustava kõige üldistatumalt tähendab üldiselt aktsepteeritud teadmiste ja oskuste mõistlikku ja hoolikat rakendamist. Head ehitustava tuleb igal üksikul juhtumil eraldi mõtestada. Hea ehitustava kohaselt valminud ehitis sobib muu hulgas ka ümbritseva keskkonnaga. Viimane on asjakohane eelkõige projekteerimisel hea ehitustava sisustades. (EhS seletuskiri 2013) Kuna projekteerimise üks osasid on ka kaasamine, siis hea tava rakendamist saab ka selle tegevuse puhul kasutada. Kuna kaasamist täpsemalt antud valdkonna dokumentides ei ole käsitletud, siis saab juhiseid ka teiste valdkondade dokumentidest.

Riigikantselei koduleheküljel toodud kaasamise hea tava põhimõtted on esmaselt kohaldatavad küll valitsusasutuste otsuste tegemisel, et tagada parim võimalik kvaliteet ning legitiimsus (Kaasamise hea tava 2014), aga samasid põhimõtteid saab rakendada teistes kaasamise protsessides näiteks projekteerimisvaldkonnas. Kaasamise hea tava põhimõtetes räägitakse kaasamise mõistes informeerimisest ning konsulteerimisest. Informeerimisel tuleb tagada tasakaalustatud ning objektiivse info edastamine, mis võimaldab asjalistel mõista protsessi eesmärki ja lahendusvõimalusi. Konsulteerimise

¹ Siinkohal ei ole silmas peetud kaasamise head tava, mis on ära toodud Riigikantselei koduleheküljel (<https://riigikantselei.ee/et/kaasamise-hea-tava>).

eesmärgiks asjalistelt tagasiside saamine. Juhindutakse põhimõttest, et mida suurema mõjuga on otsus, seda suurem peaks olema osalemisvõimalus (Kaasamise hea tava 2014). See on üldine põhimõte, mida sobib ka projekteerimisel kaasamise protsessi kasutada.

Projekteerimisel ning kaasamisel tuleb lisaks antud valdkonda otseselt reguleerivatele õigusaktidele arvestada väga paljude teiste valdkondade seaduste ning määrustega. Allpool on toodud mõned näited:

- Ehitise kaitsevööndi ulatus, kaitsevööndis tegutsemise kord ja kaitsevööndi tähistusele esitatavad nõuded.
- Jäätmeseadus.
- Kanalisatsiooniehitiste veekaitseenõuded.
- Keskkonnaseadustiku üldosa seadus.
- Looduskaitseseadus.
- Muinsuskaitseseadus.
- Raudteeseadus.
- Veeseadus.
- Ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni seadus.

Lisaks riiklikult kehtestatud õigusaktidele, tuleb arvestada ka norme ja standardeid ning kohaliku tasandi õigusakte.

2. METOODIKA

Käesoleva töö eesmärgiks on kaardistada linnaruumi kujundamises (täpsemalt projekteerimisprotsessis) asjalisi, kaasamise tavasid ja vorme ning hinnata asjaliste mõju lõpptulemile. Tulemuste alusel saab anda praktilisi juhised kaasamisprotsessi paremaks läbiviimiseks.

Uurimisülesanded käesoleva töö mahus on järgmised:

1. Asjaliste kaardistamine ja liigitamine gruppidesse, kaasamise vajaduse väljaselgitamine - keda kaasatakse ja mille alusel, keda mitte ja miks?

Erinevate asjaliste liigitamine gruppidesse:

- ametkonnad - Muinsuskaitseamet, Keskkonnaamet, Maanteeamet jne;
- tehnovõrgu valdajad;
- huvigrupid - jalgratturid, vaegnägijad, linnaosa selts;
- kinnistuomanikud – projektalas asuvad kinnistud ja projektalaga piirnevad kinnistud.

Ülalnimetatud asjaliste grupid on projekteerimisel peamised ning neid on ka käeolevas töös uuritud.

2. Kaasamise erinevad vormid. Mille alusel valitakse kaasamise vorm iga asjaliste grupi jaoks? Erinevate vormide eelised ja puudused.
 - avalikustamine – avalik tutvustus ja arutelu, suunatud kogukonnale ja elanikele;
 - töökoosolekud – huvigrupid, tehnovõrgu valdajad;
 - projekti esitamine kooskõlastamiseks (ametkonnad, tehnovõrgu valdajad, kinnistuomanikud):
 - a) ametlik lähenemisviis kirjaliku vormi kaudu
 - b) isiklik lähenemisviis verbaalse ja kirjaliku vormi kaudu.

Kaasamise vorme on veelgi, aga ülaltooduid on kasutatud uurimisobjektide puhul ning analüüsis on neid lähemalt vaadeldud.

3. Hinnang kaasamise olemusele, otstarbekusele. Millisel määral on asjalisel võimalik mõjutada lõpptulemit ning millistel ajenditel seda tehakse?

Linnaruumi projekteerimise all mõeldakse siinses töös tänava ja/või väljaku projekteerimist. See tähendab nii maa pealseid kui maa aluseid rajatisi. Tänavamaale jäävad elemendid varieeruvad sõiduteest ja kõnniteest kuni prügikasti või kinnistu vee maakraanini välja. Tänavamaa rajatisi saab jagada mitmesse suurde gruppi: maa peal asuvad rajatised ning maa all asuvad rajatised; kõigile tänaval liiklejatele mõeldud rajatised ning konkreetse kinnistu jaoks projekteeritud rajatised, eemal asuvate kinnistute/elanike jaoks projekteeritud rajatised; sõidukitele kavandatud rajatised, kergliiklejatele ette nähtud rajatised ning jalakäijatele projekteeritud rajatised. Käesoleva töö raames on vaadeldavates projektides kõik eelmainitud suuremad grupid esindatud.

Käesoleva töö projektide valik on tehtud mugavusvalimi meetodil autori poolt subjektiivselt. Valiku kriteeriumiks on olnud projekti mahukus ning vähemalt kolme eri osa esindatus. Valik on tehtud viimase nelja aasta jooksul koostatud projektidest linnaruumi kujundamise laiemas mõistes. Antud kontekstis on linnaruumi projekteerimisse haaratud projektid, milles projekteeritakse tänavaruumi või väljaku lahendused koos kommunikatsioonidga.

Lähema vaatluse ning analüüsi all on kaheksa projekti:

- kaks linna keskväljakut (Põlva ja Valga), mis on koostatud EV100 programmi raames;
- nelja Tartu linnas asuva tänava lahendus, millest kolm on rekonstrueeritavad (Jänese, Soinaste ja Oa) ning üks uute tänavate (Tammiku ja Tammepärja) projekt;
- kaks Tartu linnas asuvat kergliiklustee (kesklinn - Möisavahe tn, K. E. Von Baeri tn - Ilmatsalu tn) lahendust.

Kõik projektid paiknevad olemasolevas linnakeskkonnas, st ei ole tegemist uusarenduspiirkonnaga, kus vahetud piirinaabrid puuduvad. Siiski on selles osas üks erand (Tammiku ja Tammepärja tänavad), kuid mainitud projektala paikneb linnakeskkonnas ja on ümbritsetud piirnevatest tänavatest olemasoleva elamupiirkonnaga. Projektide valiku puhul on määravaks töö autori isiklik seos projektidega, millest tulenevalt on hinnanguliste

väärtuste andmisel tegemist subjektiivse väärtusega. Siinkirjutaja on kõikide projektide puhul olnud kaasamise läbiviija ning üks meeskonnaliikmetest kaasamise kaalutlusotsuse tegemisel. Kõik kvalitatiivsed väärtused on püütud anda võimalikult täpselt ning piisava selgitusega, sest andmete valiku selgitus ning selge väljatoomine, mis uuringus on käsitletud andmetena ja mis mitte, tugevdab kvantitatiivse uurimismeetodi validsust (Feldman 2003).

Andmete kogumine on toimunud osalusvaatluse tulemusel, millele järgnes dokumendianalüüs. Osalusvaatlust peetakse üheks parimaks meetodiks selgitamaks ümbritsevas keskkonnas toimuvat. Olukordade kogemine toimub autentsel kujul olles ise uurimisobjekti üheks osaks ja puudub kõrvalseisja efekt. (Lidlof, Taylor 2002) Osalusvaatluse puhul asub uurija ise mingiks ajaks organisatsiooni tööle, astub rühma liikmeks või loob uuritava rühmaga muu sisulise seose. Antud juhul on uurija organisatsiooni töötaja ning kõik tegevused ja olukorrad on uurijale detailideni teada.

Käesolevas töös on andmeanalüüsil kasutatud kombineeritud uurimismeetodit peamiselt kvalitatiivset uurimismeetodit, mida toetab kvantitatiivne uurimismeetod. Töö autori seotus projektidega annab andmetele lisandväärtust. Projektid, sh kaasatud asjaliste tagasiside, on küll avalikud ning soovi korral kättesaadavad, kuid menetlemise materjalid, kaasamise protsess ning kaalutlusotsused teatud asjalise kaasamiseks ei ole dokumenteeritud ning põhineb siinkirjutaja isiklikul kogemusel protsessi läbiviimisest. Analüüsitavate projektide näol on tegemist situatsiooniga, kus uurija ja uurimisobjekti on läbipõimunud ja uurija reflekteerib süstemaatiliselt oma rolli uuringus, püüab mõista ja hinnata isiklikku mõju uurimusele. Selline introspeksioon ning oma huvide ja eelarvamuste teadvustamine on iseloomulik kvalitatiivsele uurimisviisile. (Creswell 2003: 181-182) Info, mida ei ole fikseeritud lõplikus projektdokumentatsioonis kirjalikult ning on vaid kättesaadav kaasamisprotsessi läbiviijal, on uuringus olulise tähtsusega kvalitatiivsetele andmetele ja hinnangute andmisel. Andmetena kasutatud eelnimetatud kaheksa uuritava projekti materjale – joonised, seletuskirjad, projekteerimistingimused, kooskõlastused, kirjavahetus asjalistega, isiklikud märkmed kaasamisprotsessist (nt esmakordne asjalise poole pöördumise aeg, vorm jmt).

Kaasamise läbiviimisel on suur roll kaasaja isikul. Kaasamine on küll seadusega reguleeritud, aga ei ole täpselt määratletud kaasamise vormi. Siinkohal on tegemist kaasaja kaalutlusotsusega, millist vormi valida. Kas kaasata või mitte, on kõige enam kaalutlusotsus kinnistuomanike ja huvigruppide puhul. Ametkonnad ja tehnovõrgu valdajad tuleb kaasata kui esinevad teatud kriteeriumid. Kinnistuomanike korral on need kriteeriumid tunduvalt hägusemad ja kaasaja otsustada on, kas ja millise vormi kaudu asjaline kaasatakse. Kaasamise otsus ei ole uuritavates projektides tulnud ühe isiku otsusena. Kui kriteeriumid on ebaselged, siis osalevad kaasamise kaalutlusotsuse tegemisel mitmed isikud, sh projekteerija, kaasamist läbiviiv spetsialist, projektijuht ja/või tellija esindaja. Huvigruppide kaasamine on toimunud tellija algatusel ning ka läbi viidud tellija poolt.

Asjalise mõju hindamisel on lähtutud avaliku ruumi kasutamisest. Kui asjalise muudatusettepanek puudutab rajatist, mida kasutavad kõik linnaruumis liiklejad, siis on mõju oluline. Kriteeriumi paremaks mõistmiseks on toodud järgnevalt mõned näited. Projekti mittemõjutav muudatus ning käesolevas uuringus olulist mõju mitteomav asjaline – kinnistu sissesõidutee nihkumine meetri võrra piki tänavat, olemasoleva tänavamaal paikneva heki asendamine uuega kinnistu piiril kinnistu privaatsuse säilitamiseks. Projekti mõjutav muudatus – kinnistu omaniku keeldumine olemasoleva aia tõstmisest kinnistu piirile (olemasolev aed väljapool kinnistu piiri tänavamaal), sellest tulenevalt nägi projektlahendus ette kitsama kõnnitee; kinnistu omaniku keeldumine üldkasutatava maa sihtotstarbega katastriüksusele kohviku rajamiseks.

Kvalitatiivses andmeanalüüsis võib eristada kaht põhistrateegiat: 1) tekstmaterjali mahu suurendamine - tekstist väidete esiletõstmine ning nende konteksti väljatoomine tõlgenduse lisamisega, 2) tekstmaterjali vähendamine – parafraseerimine, summeerimine ja kategooriate moodustamine teoreetilise kodeerimise ja kvalitatiivse sisuanalüüsi abil (Laherand 2008: 284-285). Käesolevas töös on kasutatud kvalitatiivandmete kodeerimist ning kategoriseerimist. Andmete analüüsil on kasutatud Microsoft Excel programmi.

3. TULEMUSED: KAASAMISE PROTSESS JA MÕJU PROJEKTIDES

3.1 Ülevaade projektidest

Uurimisobjektiks on valitud kaheksa linnaruumi ja/või tänava ning tehnovõrkude projekti, mille kaasamise vorme, kaasatavaid asjalisi ning nende reaalselt kaasatust on lähemalt analüüsitud. Projektidest on dokumendianalüüsi käigus selekteeritud iseloomulikud andmed. Projektide analüüsiks on välja valitud nii kvantitatiivseid näitajaid (nt projektala suurus, külgnevate kinnistute arv, kaasatud asjaliste arv jne) ja kvalitatiivsed näitajad (kaasamise põhimõte, kaasamise vorm, asjaliste ettepanekud jne). Kvalitatiivsed andmeid on kodeeritud ning kategoriseeritud.

Tabel 1 annab ülevaate uuritavatest projektidest. Tabeli ülemine pool käsitleb projekti üldiseid näitajaid ning andmed sisaldavad kvantitatiivseid näitajaid. Alumises osas on käsitletud asjalisi ning nende kaasamist. Projekti osapooltena on vaadeldavad ka tellija (kes enamikel juhtudel on KOV), KOV-i erinevad spetsialistid ja arhitekt, aga neid ei ole käesoleva töö raames käsitletud asjalistena. Käsitletavate projektide tellija on seitsmel juhul KOV ning ühe projekti puhul arendaja. Tellijat ega KOV-i asjalisena töös ei analüüsita. KOV-i ja/või tellija poolt väljastatakse projekti lähteülesanne ning projekteerimistingimused. Asjalistena on projektides määratud kolmandad isikud, kes võivad projekti mõjutada või keda võib projektiga kavandatav tegevus mõjutada. Nagu juba eelpool kirjeldatud, siis kaasamise kaalutusotsus puudutab eelkõige kinnistuomanikke, millele käesolevas uurimuses ka enam tähelepanu pööratakse.

Järgnevalt on antud selgitused Tabel 1 infole. Aasta – projekti valmimise aasta või eeldatav valmimise aasta. Projekti eriosade lahtris on esimesena antud eriosade arv ning seejärel loetletud eriosad, vt lühendid. Eelnev DP – kas enne projekteerimist koostati sama ala kohta detailplaneering? Projektala pindalana on võetud kogu töömahu ala pind, pikkuse all on märgitud tänava pikkus. Keskväljakute projektide (Põlva ja Elva) puhul ei ole pikkuse

Tabel 1. Projektide koondtabel.

	Põlva keskväljak	Elva keskväljak	Jänese tänav	Soinaste tänav	Oa tn	Tammiku, Tammepärja tänavad	Kesklinn - Mõisavahe tn jalgratta- ja jalgtee	Baeri - Ilmatsalu tn jalgratta- ja jalgtee	KOKKU
Aasta	2017	2018	2017	2017	2018	2018	2015	2015	
Projekti eriosad	6: AR, TL, VK, SV, EL, NE	5: AR, TL, VK, EL, NE	3: TL, VK, EL	3: TL, VK, EL	4: AR, TL, VK, EL	4: TL, VK, NE, EL	4: AR, TL, EL, VK	3: TL, EL, VK	
Eelnev DP	JAH	EI	EI	EI	EI	JAH	EI	EI	
Projekti kestvus (kuud)	7	16	9	8	19*	8*	11	10	
Projektala pindala (ha)	2,2	3,6	0,7	2	0,7	0,4	3	1,7	
Projektala pikkus (m)	670	900	500	1200	500	300	3500	2500	
Projektalaga külgnevate kinnistute arv	26	41	32	71	30	23	40	30	293
Kaasatud asjaliste arv	8	15	22	43	15	5	14	19	141
Sisulisi kaasamisi	3	4	7	21	7	3	9	6	60
<u>Tehnovõrgu valdajad</u>	5	4	7	6	7	5	6	7	47
Kaasamise põhimõte	1	1	1	1	1	1	1	1	
Kaasamise vorm	b/c/d	b/c	b/c	b/c	b/c/d	b/c	b/c	b/c	
Ettepanekuid	2	2	5	3	5	3	4	3	27
<u>Ametkonnad</u>	2	2	1	1	-	-	-	2	8
Kaasamise põhimõte	1	1	1	1				1	
Kaasamise vorm	b	b	b	b				b	
Ettepanekuid	1	1	1	1				0	
<u>Huvigrupid</u>	-	-	-	-	1	-	1	1	3
Kaasamise põhimõte					1				
Kaasamise vorm					a/b/c				
Ettepanekuid					1				1
<u>Kinnistuomanikud</u>	1	9	14	35	7	-	6	7	79
Kooskõlastus	-	9	9	35	7		6	7	73
Teavituskiri	1	-	5	-	-		-	-	6
Kaasamise vorm	b	c	b/c	c	c		c	c	
ettepanekuid	0	2	1	16	1		3	1	

	*	eeldatav aeg, projekt ei ole veel lõppenud
kaasamise põhimõte	1	kooskõlastus
	2	teavitus/infokiri
	a	avalik tutvustus
kaasamise vorm	b	ainult kirjalik kaasamine (e-posti/e-teeninduse teel)
	c	nii suuline kui kirjalik kaasamine (isiklik kohtumine, telefonivestlus vms+kirjalik)
	d	töökoosolek
		ühe asjalise poolt tehtud ettepanek, mille mõju projektile on märkimisväärne

all kajastatud väljakut, küll aga kajastub see pindala all. Külgnevate kinnistute puhul on arvestatud elamumaa, ärimaa ning tootmismaa sihtotstarbega katastriüksusi. Ei ole loetud transpordimaa sihtotstarbega katastriüksusi, st tänavaid. Kaasatud asjaliste all on märgitud asjaliste arv, keda reaalselt informeeriti või kutsuti projekteerimise protsessis osalema mingi kaasamise vormi kaudu. Selles grupis on ka asjalised kelle poole pöörduti, kuid kes ei reageerinud kaasamisele. Sisuliste kaasamiste all on asjalised, kes tegid kaasamise käigus mingisuguse ettepaneku, siia kuuluvad ka asjalised, kelle ettepanek ei mõjutanud projekti.

Valitud projektide näitel saab tuua välja mõned üksikud juhud, mille puhul ühe asjalise mõju on olnud märkimisväärne. Iga projekti puhul on tegemist ainulaadse lahendusega, kahte sarnast ei ole ning alati on muutujaid või asjalisi, mis või kes võivad lahendust muuta. Mõju avaldanud asjaliste juhtumeid on kirjeldatud järgnevates alapeatükkides.

Alljärgnevalt on antud kirjeldav ülevaade uurimuses käsitletud projektidest.

Põlva keskväljak (vt lisa 1, foto 1) – koostatud EV 100 programmi raames. Arhitektuurse ideekonkursi võidutöö põhjal koostati eelprojekt ning põhiprojekt. Projekti mahus on antud lahendus uuele keskväljakule, mis eelnevalt oli kõrvaline koht KOV hoone ning muude asutuste vahetus läheduses. Juurdepääs oli tagatud vaid osaliselt ning oli halvas seisus. Projektiga on antud lahendus väljakule, pargialale ning ümberkaudsetele tänavatele, mis osaliselt on täiesti uued, tehnovõrkudele, väikevormidele ja haljastusele.

Elva keskväljak (vt lisa 1, foto 2) – koostatud samuti EV100 programmi raames ning projekteeritud arhitektuurse võidutöö põhjal. Erinevalt Põlva keskväljakust, ei koostatud eelnevalt Elvas antud alale detailplaneeringut. Projektala käsitleb Elva peatänavat – Kesk tänavat – ning kultuurikeskuse ja Arbi järve vahelisele alale kujundatud linna keskväljakut. Lahendus on antud väljakule ja tänavale koos väikevormide ja haljastusega ning tehnovõrkudele.

Jänese tänav (vt lisa 1, foto 3) – Tartus, Raadi-Kruusamäe piirkonnas tänavarekonstrueerimise projekt käsitleb nii tänavalahendust (sõidutee, kõnniteed, haljasribad) koos sademevee ärajuhtimise ja valgustusega.

Soinaste tänav (vt lisa 1, foto 4) – Tartus, Tammelinna linnaosas tänavarekonstrueerimise projekti mahus anti lahendused tänavale, sademevee lahendusele, valgustusele ja

haljastusele. Osaliselt rekonstrueeriti ka vee ja kanalisatsioonitorustikke ning vajadusel paigutati ümber teisi tehnovõrke.

Oa tänav (vt lisa 1, foto 5) – Tartu ajaloolises Supilinna linnaosas paikneva tänava rekonstrueerimise projekti koostamisse olid kaasatud maastikuarhitektid, et luua sobiv kujundus. Projekteeritavale alale eraldi detailplaneeringut koostatud ei ole, aga piirkonnas on koostatud mitmeid planeeringuid, millega tuli arvestada, samuti Supilinnas koostatud teemaplaneeringuga. Projektis on rohkem tähelepanu pööratud kujunduslikele elementidele ning väikevormidele. Kavandatud on tänava alas mitmeid puhkekohti ning loodud sõidutee kõrvale tänavaruum, kus oleks kohalikel elanikel avalikus ruumis aega veeta. Lahendatud on sademeveekanalisatsioon, valgustus ja haljastus.

Tammiku ja Tammepärja tänavad (vt lisa 1, foto 6) – detailplaneering projektalale on koostatud üle 10 aasta tagasi (2005), antud DP alusel on koostatud projekt uue elamuala piirkonnale Tartus, Tammelinna linnaosas. Projekt järgib DP põhimõtteid nii tänava kui tehnovõrkude lahenduse osas. Kuna tegemist on arenduspiirkonnaga, mis piirneb kahest küljest tänavaga, siis alaga piirnevate olemasolevate kinnistuomanike osakaal projekti puhul on marginaalne. Projekteeritud tänavaga külgnevate kinnistute omanik on arendaja ehk projekti tellija. Seega kinnistu omanikke selle projekti puhul ei kaasatud.

Kesklinn - Möisavahe tn kergliiklustee (vt lisa 1, foto 7 ja 8) – projekt on koostatud Tartu kesklinnast Annelinna lõppu kulgeva jalgratta- ning jalgteede rajamiseks. Projekti koostamisel olid kaasatud maastikuarhitektid, et kogu projektala kujundusele anda professionaalne lihv ja avalik ruum leiaks linlaste poolt mitmekülgset kasutust. Tehnilises mahus on lahendatud kergliiklustee, valgustus ja sademeveed.

K. E. von Baeri tn – Ilmatalu tn kergliiklustee – projekti eesmärgiks oli lahendada kergliiklejate liikumine Tartu kesklinnast teisel suunal, lõppedes Ilmatalu ringtee läheduses. Selles projektis arhitekte kaasatud ei olnud ning kergliiklustee koos sademevee ja valgustuse lahendusega koostas projekteerija.

Kõikide projektide puhul on antud haljastuse ja välisvalgustuse lahendused ning määratud liikluskorraldus, maa-alustest tehnovõrkudest on kõigil käsitletud sademevee lahendust.

3.2 Erinevate asjaliste liigitamine gruppidesse ja nende kaasamine

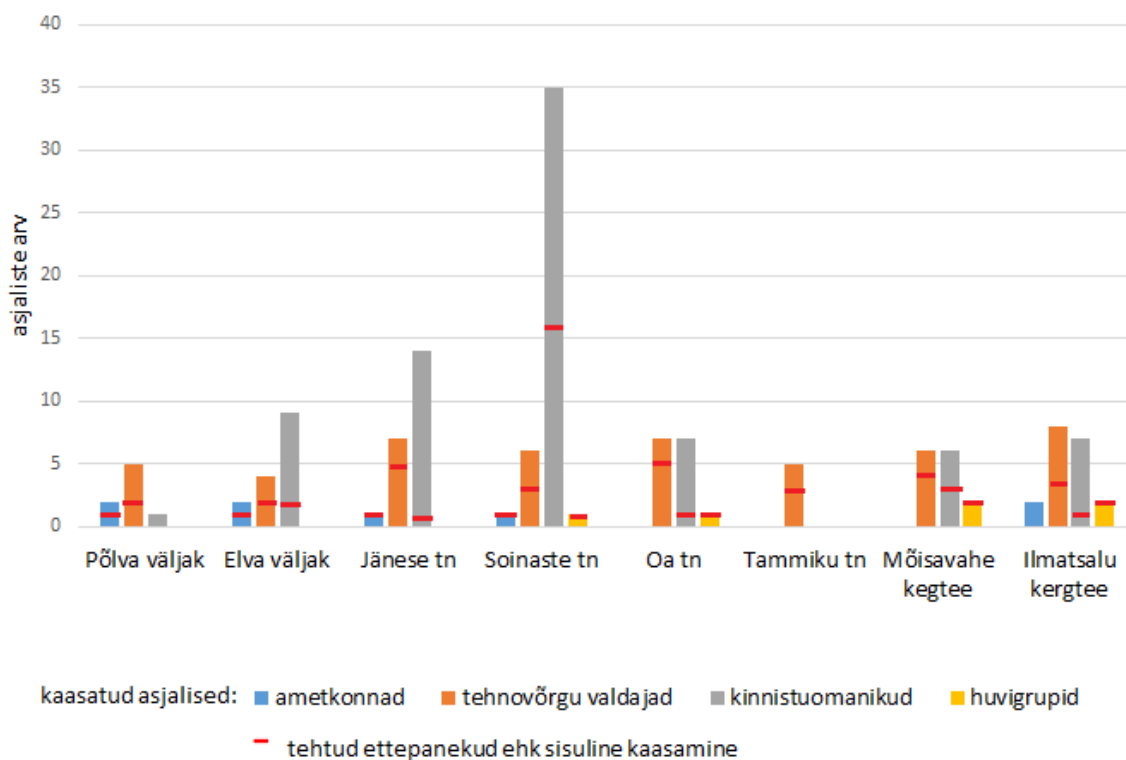
Projekteerimisprotsessis on erinevaid asjalisi mitmeid. Mõned asjalised korduvad kõikide projektide puhul, mõni on aga projektile ainuomane. Tellija ja KOV on kindlasti osapooled, kes kõikidel projektidel on esindatud, aga siinkohal ei ole need käsitletavad asjalistena. Asjalisi saab nende iseloomu järgi jagada gruppidesse.

Asjalised on käesoleva töö raames liigitatud nelja gruppi:

- ametkonnad (nt Muinsuskaitseamet, Keskkonnaamet, Maanteeamet jne);
- tehnovõrgu valdajad (nt Elektrilevi OÜ, AS Telia Eesti, AS Gaasivõrgud jne);
- huvigrupid (nt jalgratturid, vaegnägijad, linnaosa selts);
- kinnistuomanikud (projektalas asuvad kinnistud ja projektalaga piirnevad kinnistud).

Võib öelda, et objekti puhul sõltub asjaliste kaasamine võrdväärselt nii projekti asukohast, kui ka projekteeritud rajatistest. Kõikide asjaliste puhul saab rääkida seadusandlusest tulenevast kaasamisvajadusest. Ametkondade ning tehnovõrgu valdajate puhul on see selgemalt määratletud. Tehnovõrgu valdajate puhul tekib kaasamisvajadus, kui teatud tehnovõrk asub projektalal või selle vahetus läheduses ehk huvipiirkonnas olenemata sellest, kas projektis antud tehnovõrku projekteeritakse või mitte. Kui projekteeritava ala piirkonnas teatud tehnovõrk puudub, siis puudub ka vastava võrguvaldaja kaasamise vajadus. Siiski, kui arendajal on soov teatud tehnovõrk piirkonda rajada, mida seal käeoleval ajal ei asu, siis on võrguvaldaja kindlasti üks asjaline. Mõlemal juhul on võrguvaldaja seadusest tulenev asjaline, aga ühel juhul on ta isik keda võidakse mõjutada ning teisel isik, kes võib ise mõju avaldada. Projektides on kõik tehnovõrgu valdajad kaasatud, kes olid projektala huvipiirkonnas. Teatud ametkond kaasatakse, kui projektalal asub vastava ametkonna vastutusalas asuv objekt või kavandatakse tegevust, mis on ette nähtud kooskõlastada ametkonnaga. Nende kahe asjaliste grupi kaasamise vajadust on suhteliselt lihtne välja selgitada projekti algmaterjalide põhjal ja avalike registrite kaudu.

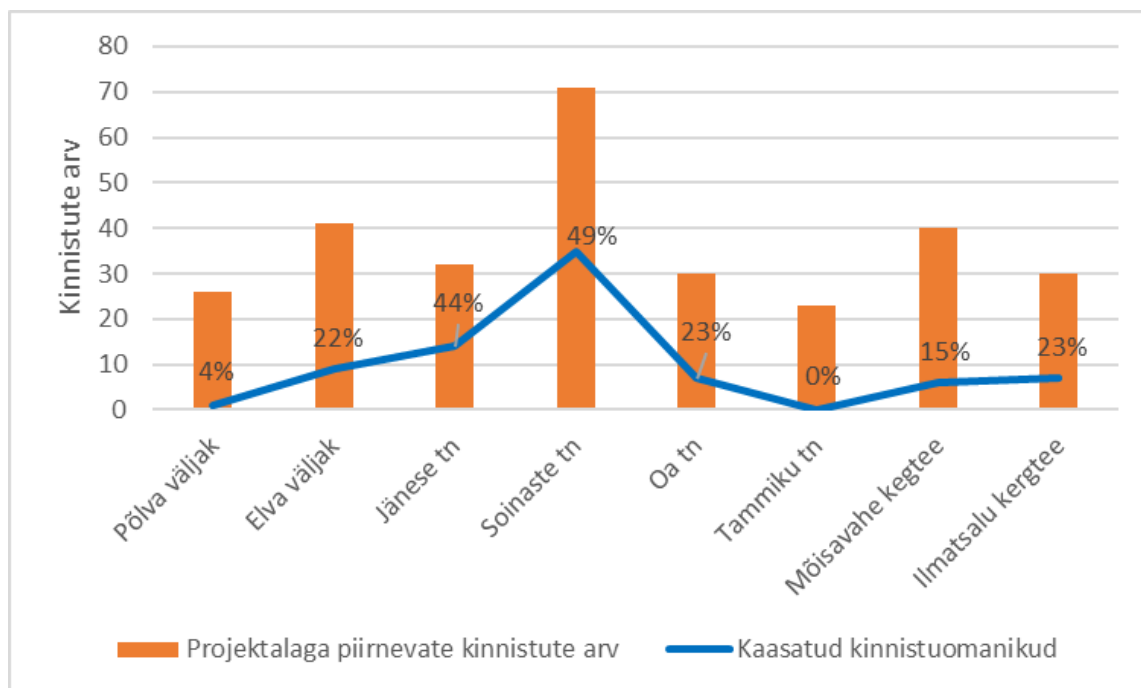
Jooniselt 3 on näha, et kaasatud tehnovõrgu valdajate ning ametkondade arv on stabiilne kõikide projektide puhul. Tehnovõrgu valdajaid jääb vahemikku 4–7 ning ametkondasid on kaasatud maksimaalselt kaks. Tehnovõrgu valdajate grupp on ainuke, mis on esindatud kõikide projektide puhul. Kuna uuritavate projektide puhul on tegemist linnakeskkonnaga, siis olemasolevad tehnovõrgud ja kooskõlastamine nende valdajatega on vältimatud.

Joonis 3. Kaasatud asjaliste tehtud ettepanekud.

Huvigruppide puhul on kaasamise aluseks peamiselt tegevus/objekt, mida projekteeritakse. Siinkohal tuleb muidugi märkida, et huvigruppide puhul toimub kaasamisele algtamine KOV-i poolt. Kui aktiivselt seda tehakse, see sõltub paljuski ametniku algatusvõimekusest. Uuritavate projektide puhul on huvigruppide kaasamist toimunud vaid mõnes projektis. Samas on nende kaasamine olnud sisutihe ning kui nad on kaasatud, siis on nende poolt tulnud ka ettepanekuid. Koostöö huvigruppidega on toimunud projekteerimise algstaadiumis ning nende ettepanekutega on olnud võimalik arvestada projektlahenduse väljatöötamisel. Sisuliselt saab neid ettepanekud lugeda projekti lähteandmeteks.

Kinnistuomanike grupp on tavaliselt kõige arvukam ning ebamäärasem. Seadusega on määratud, et vajadusel tuleb kaasata piirneva kinnisasja omanik. Joonis 4 annab ülevaate, kui palju kinnistuomanikest vaadeldavates projektides kaasati, st kelle poole pöörduti. Käeolev joonis ei kajasta kinnistuomanike vastukaja.

Joonis 4. Kinnistuomanike kaasamine.

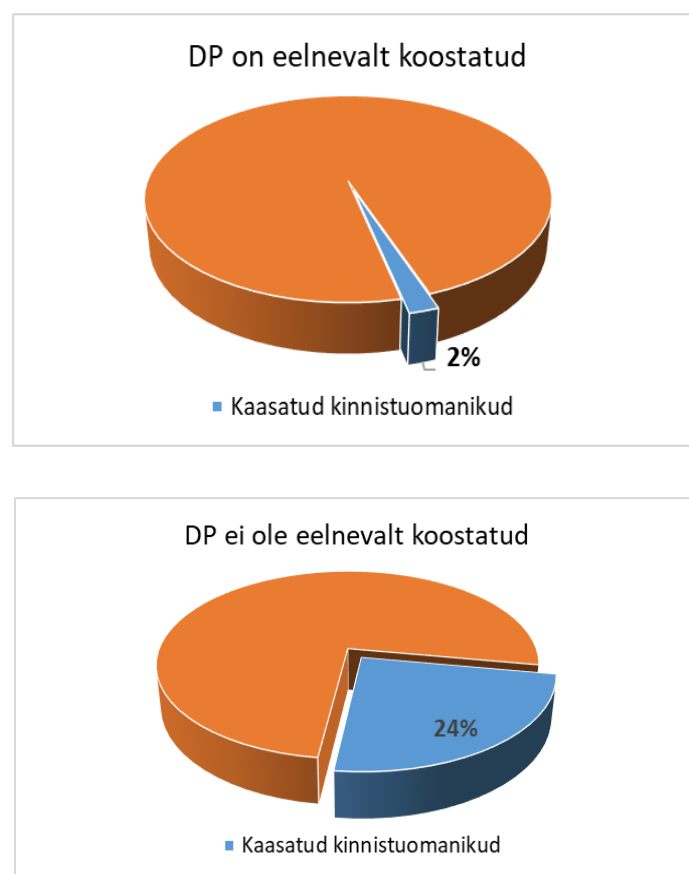
Suurt hulka kinnistuomanikest ei kaasatud. Kaasamise otsus, keda kaasata, tuli koostöös KOV-ga. Kaasamine toimus vaadeldavates projektides kui:

- ehitustegevus ulatub kinnistule;
- projektiga on ette nähtud rajatisi, mis teenindavad kinnistut.

Eelnevad kaks punkti on reegel, millel esines siiski mõningaid erandeid. Põlva keskväljaku puhul jäeti projektiga lahendamata projektala maapinna sidumine kõrvalkinnistutega, mis tuli lahendada ehitustööde käigus. Projekteerimisel kaasamist ei toimunud, kuigi reaalselt ulatus ehitustegevus kinnistutele. Selline kaasamata jätmine tuli välja projekti realiseerimise käigus ning siis tuli kinnistuomanikega ikkaga läbi rääkida ning nad tegevusse kaasata. Teise erandina saab välja tuua tehnovõrkude osas kinnistut teenindava

tehnovõrgu rekonstrueerimise olemasolevas kohas. Ka sellisel juhul kinnistuomanikku ei kaasatud. Üldiselt viimases olukorras kaasamata jätmise probleeme ei tekita, sest kinnistuomaniku jaoks toimiv olukord säilib.

Kui kinnistuomanike kaasatust lähemalt uurida ning tekitada seos eelnevalt koostatud detailplaneeringuga, siis selgub, et kaasamise protsent on märgatavalt väiksem. Planeerimisprotsess peaks kaasamist käsitlema ning projekteerimisprotsessis ei peetud seda vajalikuks uuesti läbi viia (vt joonis 5). Siinkohal ei ole täpsemalt uuritud, millisel määral ja millist kaasamise vormi planeerimisprotsessis kasutati.

Joonis 5. Kinnistuomanike kaasamine olenevalt DP eelnevale koostamisele.

Uuritavate projektide põhjal saab väita, et kinnistuomanike kaasamise kindlaks kriteeriumiks on asjaolu, kui kinnistule projekteeritakse isikliku kasutusõiguse seadmist

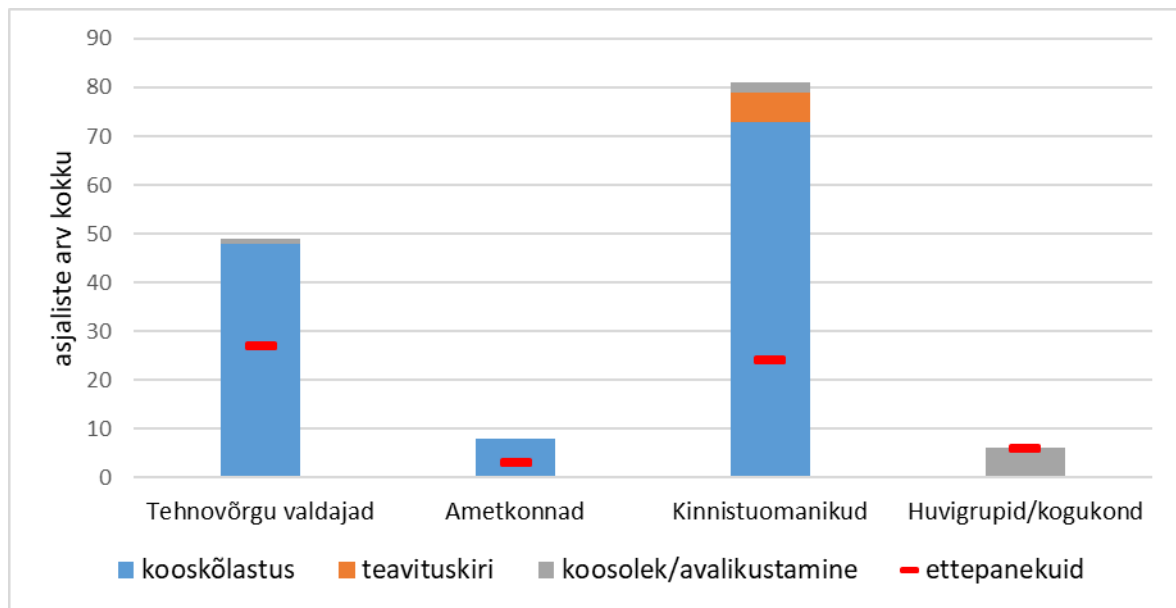
eeldav rajatis või kui ehitustegevus toimub kinnistu sees. Uuritavate projektide puhul ei ole vajalikuks peetud kõikide piirnevate kinnistuomanike kaasamist.

3.3 Kaasamise vormid: alused valikuteks praktikas

Kaasamise vorm võib olla erinev, valides selleks teatud kommunikatsiooni viisi. Valikul võeti arvesse lähteandmeid, asjalisi ja nende hulka. Vaadeldavate projektide puhul kasutati kolme kaasamise suunda:

- avalikustamine – avalik tutvustus ja arutelu, suunatud kogukonnale ja elanikele;
- töökoosolekud – huvigrupid, tehnovõrgu valdajad;
- projekti kooskõlastamine (ametkonnad, tehnovõrgu valdajad, kinnistuomanikud), millel oli:
 - a) ametlik lähenemisviis kirjaliku vormi kaudu;
 - b) isiklik lähenemisviis verbaalse ja kirjaliku vormi kaudu.

Kaasamise vormi valikul on välja kujunenud selge muster. Põhiliselt on kaasamisel kommunikatsioonis kasutuses kooskõlastamine. Avalikustamine, koosolekud ja teavitamine on esindatud märgatavalt tagasihoidlikumalt (vt joonis 6). Avalikustamine ning töökoosolekute korraldamine on mitmepoolne infovahetus. Teavitamine, mida kasutatakse väiksel määral kinnistuomanike puhul, on aga ühesuunalise kommunikatsiooni vorm. Samas on see ikkagi parem kui üldse mitte. Kaasamise hetkel on kaasaja hinnanud asjalise osalust minimaalseks, kuid on siiski pidanud võimalikuks, et isiku õigused või huvid võivad antud ehitise või selle ehitamisega olla puudutatud. Sellisel juhul on asjalisel võimalus oma õigusi ja huve kaitsta. Analüüsitud projektide puhul ei esinenud ühtegi juhtu, kus teavitamisele oleks järgnenud asjalise soov projektis kaasa rääkida.

Joonis 6. Asjaliste kaasamise vorm.

Kinnistuomanike puhul on juhtivaks kooskõlastamine, mille puhul kasutatakse küll kirjalikku vormi, kuid esmane lähenemine tehakse võimaluse korral siiski suuliselt telefonikõne abil või isiklikult kohale minnes. 92% kinnistuomanike puhul on soovitud ka omaniku tagasisidet, et projekteeritud lahendus on temale sobiv või on oodatud ettepanekud parema lahenduse saamiseks.

Kui asjaliste hulk on suur ning tegemist on juba grupiga, mitte enam üksikute isikutega, siis võib mõelda avalikustamisele. Kui kogukonna huvi piirkonnas toimuva projekteerimistegevuse vastu on suur, siis on mõistlik korraldada projekti avalikustamine näiteks avaliku tutvustuse kaudu. Sellist praktikat on analüüsitud projektide puhul kahel korral kasutatud. Üldiselt ei ole avalik tutvustamine projekteerimise puhul tava, pigem erand. See võib kõne alla tulla suure avaliku huvi korral või eriti aktiivsete linnakodanike mõjul. Tagasiside avalikustamisest on olnud käsitletud juhtudel positiivne. Avalikustamine on toimunud projekteerimisprotsessi algusjärgus, kui eskiiskavand on olemas, aga detailidesse ei ole veel laskutud. Selline tegutsemisviis annab kodanikele signaali, et nende arvamus on oluline, neile jagatakse infot, nende ettepanekud kuulatakse ära ning võimalusel ka arvestatakse.

Töökoosolekute korraldamine on praktikas tavaline erinevate valdkondade spetsialistidega, näiteks huvigruppide või tehnovõrgu valdajate esindajatega. Erinevalt avalikustamisest on töökoosolekute puhul asjalisteks spetsialistid, kes puutuvad valdkonnaga igapäevaselt kokku. Töökoosolekud on avalikustamisest tunduvalt sisutihedamad, arutatakse lahenduste erinevaid tehnilisi või kujunduslikke detaile.

Kahe eelkirjeldatud kaasamise vormi puhul toimub lähenemine suuremale grupile või mitmele asjalisele korraga. Teisalt võib valida ka individuaalse lähenemise. Sellisel juhul saab läheneda, kas ametliku vormi kaudu kirjalikult või isikliku lähenemise teel kohtumise või telefonikõne abil. Olenevalt asjalisest esitatakse kooskõlastamiseks ainult teatud projekti osa või tuuakse eraldi välja informatsioon, mis antud asjalise jaoks on eriti oluline ning mille vastu asjaline huvi tunneb. Kinnistuomanikuga kooskõlastamisel on eriti oluline tema kinnistu vahetus läheduses kavandatav ning teda otseselt puudutav rajatis, näiteks teelt maha sõidu asukoht, äärekivi kõrgus, vee ning kanalisatsiooni liitumispunkti asukoht ning sügavus. Eelkõige kaasatakse kinnistuomanikku eelmainitud küsimustes. Lisaks on kooskõlastusplaanel ka muu info projekteeritu kohta kinnistu läheduses. Kui kinnistuomanik näitab üles suuremat huvi kogu tema kodutänavas toimuva või mõne muu detaili vastu, siis edastatakse infot vastavalt soovitule. Kooskõlastamise soovi edastamiseks on tavaliselt kaks võimalust – kirjalik lähenemine või pöördumine suuliselt. Kirjalikku esitamist kasutatakse praktikas asjaliste puhul, kes on kaasatud pidevalt või korduvalt ning on protseduuridega kursis. Suulise lähenemise korral (telefoni teel helistamine või isiklik kohtumine) on võimalus asjalist vahetult tunnetada ning vastavalt tema hoiakule protsessi suunata. Kinnistuomaniku puhul ei ole kaasajale teada, kas on tegemist 90-aastase pensionäri või keskeas inimesega, kes tööalaselt puutub samuti kokku projekteerimise, jooniste jms ning on valdkonnaga kursis. Selgitamist vajavad asjaolud nende kahe asjalise puhul on erinevad ning personaalse lähenemise korral on see kergemini tuvastatav.

3.4 Asjalise mõju projekti lõpptulemile ning mõjutuste ajendid

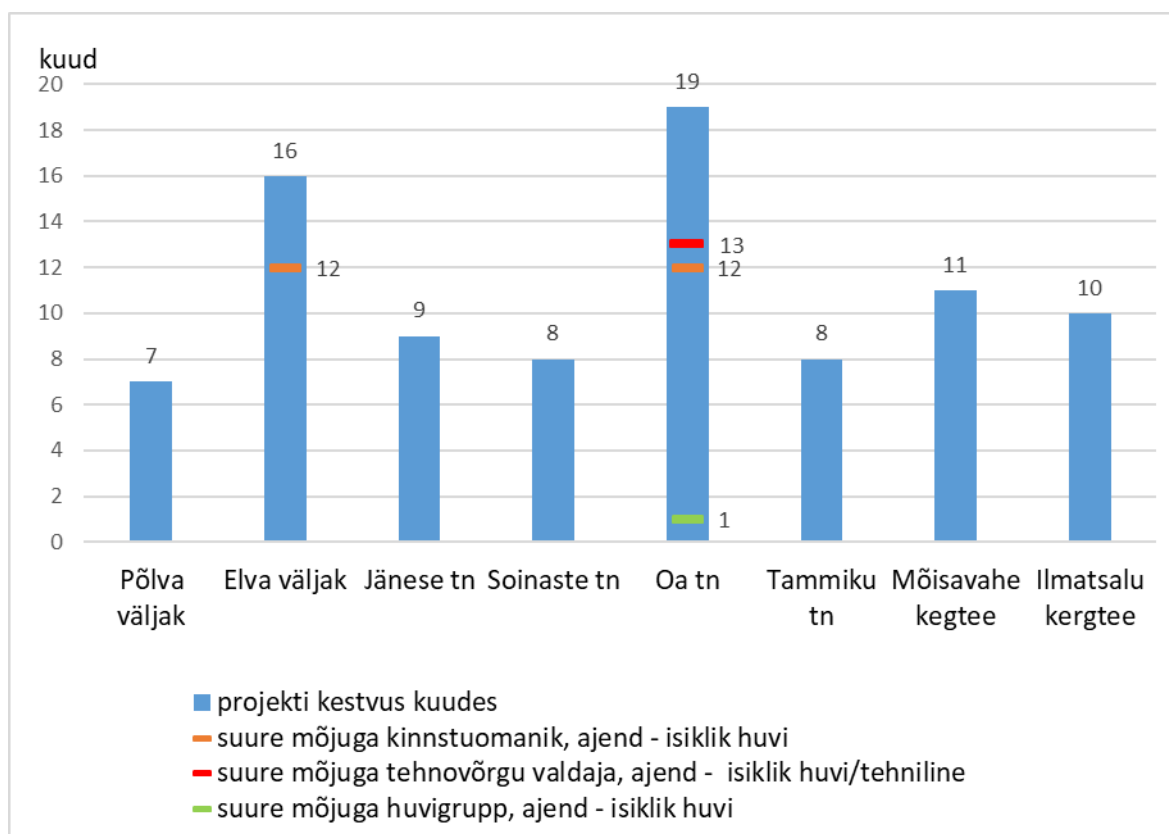
Käesolevas magistritöös analüüsitud juhtumite põhjal saab esile tuua järgnevaid tendentse, mis iseloomustavad seaduspärasusi asjaliste mõju projekteerimise lõpptulemile. Kaasatava ametkonna ettepanekud on seadusele tuginevad ning kohustusliku iseloomuga. Samas esitatakse ametkondade poolt ka soovitusliku sisuga ettepanekuid või tähelepanu juhtimist asjaoludele, mis projekti reliseerimise käigus mingisugust tegevust nõuavad. Valitsus- või riigiasutus saab oma otsustes ning ettepanekutes tugineda õigusaktidele. Isiklikul huvil tuginev projekti muudatusettepanek ei osutu sellise asjalise puhul võimalikuks. Asjalise mõju võib olla suur, kui projektis ei ole järgitud seadusi või norme. Normdokumendid on projekteerijale teada. Kui nendest ei ole kinni peetud, siis ei saa käsitleda seda asjalise mõjuna projektile, vaid projekteeriya eksimusena, kuid sellel käeolevas töös ei peatuta. Kui projekteerijal on tekkinud infosulg ning kogu informatsioon ei ole olnud kättesaadav näiteks mõne teise samal ajal ja samas asukohas koostatava projekti kohta, siis on see käsitletav mõjuna ning võib olla oluline. Uuritavates projektides selliseid juhtumeid ei esinenud. Ametkondade ning tehnovõrgu valdajate ettepanekud uuritavates projektides ei avaldanud projektile olulist mõju.

Kinnistuomanike isiklikust huvist tulenevate muudatuste puhul on projektides tehtavad muudatused terviklahenduse suhtes üldjuhul minimaalsed. Kui omanik teeb oma kinnistul ümberkorraldusi ning soovib hoovi sissesõdu asukohta nihutada teisele poole maja, siis ei ole see projekti mõistes oluline muudatus. Siiski mitmete kinnistuomanike muudatused kokku võivad projektis teha arvuliselt suuremal hulgal muudatusi, kuid terviklahenduse ja käeoleva uurimuse mõistes see siiski marginaalset mõju ei avalda. Isiklikust huvist tulenevatest muudatustest saab rääkida ka kogukonna puhul. Kogukonna hääl on tunduvalt võimsam üksikisikust. Kogukonna poolt, keda esindab konkreetne linnaosa selts või muu taoline organisatsioon, tehtud muudatusettepanekud võivad projektlahendust väga oluliselt mõjutada. Kui kogukond on kaasatud piisavalt varajases projekteerimise etapis, siis saab nende seisukohtadega projekteerimisel juba arvestada. Sellisel juhul annab asjaline sisendi projekteerimisel ning projekt on juba protsessi algusest nende poolt mõjutatud. Uuritavates projektides on sellekohane hea näide Oa tänavalt, kus kinnistuomanike ühiselt kujundatud arvamust küsiti läbi linnaosa seltsi juba projekti koostamise algstaadiumis.

Kaasamised, mis avaldasid olulist mõju projektile, on täpsemalt analüüsitud ning püütud välja selgitada sellise olukorra tekkepõhjusi ning leida võimalusi, mil viisil oleks saanud sarnaseid olukordi vältida või leevendada. Vaatluse all on neli juhtumit, millest kolm on Oa tänava projektis ning üks Elva keskväljaku projektis:

- linnaosaseitsi ettepanekud tänavaruumi kujundamisel;
- vee-ettevõtte tähelepanu juhtimine tänava kõrgusele seoses Emajõe ülejutusohuga;
- kinnistuomaniku mittenõustumine projekteeritud kohvikuga üldkasutatavale maale, mis on eraomandis;
- kinnistuomaniku mittenõustumine aia ümbertõstmiseks kinnistu piirile.

Joonisel 7 on juhtumid märgitud projekteerimise ajateljel.

Joonis 7. Suure mõjuga ettepaneku teinud asjaliste kaasamise ajastus.

Juhtumeid on alljärgnevalt kirjeldatud ning analüüsitud ka ajalisest aspektist.

Linnaosaseltsi ettepanekud. Linnaosaseltsi ettepanekuid tänavaruumi lahendamisel on küsitud projekteerimisprotsessi alguses. Supilinn on Tartus ajalooline linnaosa, millel on oma ilme ning linnaosa elanikel kõrge linnaosatunnetus. Linnaosas on moodustatud oma selts, mis seisab hea piirkonnas toimuva eest, sealhulgas ehitusvaldkonnas. Seltsil on eelnev kogemus kaasamisprotsessides osalemises ning kaasa rääkimise oskus. Seltsi liikmete hulgas on antud valdkonna temaatikaga kursis olevaid inimesi, millest tulenevalt on ettepanekud põhjendatud ning teemakohased. Kaasamisprotsessis võetakse antud asjalist arvestatava partnerina ning ettepanekuid kaalutakse tõsiselt. Linnaosa seltsi ettepanekud käsitlevad peamiselt tänava kujunduslikku poolt ning visuaalseid elemente. Ettepanekute hulgas sisaldus tänava laius ning tänavatasapinna kõrguse põhimõtted, lisaks tänava katendid, liikluse rahustamise meetmed ning muud kujunduselemendid. Tehtud ettepanekutega arvestati või räägiti lahendused läbi ning jõuti sobiva kompromissini, toimus kirjavahetus ja mitmeid kohtumisi.

Emajõe üleujutusohu. Oa tänava rekonstrueerimise projekt on üheks heaks näiteks, kus ühe asjalise mõju oleks võinud kogu väljatöötatud projektlahenduse tühistada. Oa tänava projektlahendus oli koostatud vastavalt Tartu Linnavalitsuse poolt väljastatud projekteerimistingimustele. Lisaks tuli arvestada tehnovõrgu valdajate poolt väljastatud tehniliste tingimuste ning Supilinna Seltsi arvamusega. Kuna rekonstrueerimise puhul on ümberringi tegemist toimiva elukeskkonnaga, siis tuleb sellega ka arvestada. Supilinna puhul saame rääkida ka väga tugevast identiteedist ning linnaosatunnetusest elanike seas. Kindlalt supilinasena tunneb end 76% linnaosa elanikkonnast, mis on kõrgeim linnaosa identiteedi näitaja Tartus (Teemaplaneering 2014). Probleemiks oli kahe asjalise erinevad soovid – tõsta tänava maapinna kõrgust või maapinna kõrgus samale tasapinnale jätta. Vee-ettevõtte tähelepanu juhtimine oli tingitud mitte niivõrd Supilinna piirkonna üleujutusohu pärast, vaid sellega kaasneva võimalusega, et uputatud saab Tartu linna üks peamisi reoveekollektoreid, mis halvaks Emajõe paremkaldal asuva osa linnast. Projekteerimisprotsessi käigus pöörati suurt tähelepanu kogukonnale ning nende soovidele. Kohalike elanike kindel soov oli, et tänava tasapinda kindlasti mitte tõsta. See aspekt sai projekteerimisel määravaks ning ka tellija ehk KOV nõustus lahendusega. Tähelepanuta jäi aga üleujutusohu. Kuna kohalikud elanikud peaksid olema sellest kõige rohkem mõjutatud ning nemad olid valmis selle riski võtma, siis ei tulnud see probleem enne välja, kui

projekteerimise lõppfaasis kooskõlastamisel vee-ettevõttega. Tegemist on keerulise piirkonnaga geoloogilisest aspektist ja samuti väga selge visiooniga kogukonnaga, lisaks veel Emajõe üleujutusoht. Eelnevale tuginedes oleks pidanud projekteerimise alustamise faasis korraldama töökoosoleku või mitu töökoosolekut, kuhu oleks kaasatud kogukond ja ka kõik tehnovõrgu valdajad. Oa tänavakoridoris paikneb keskpinge maakaabel (110 kW), mis ei ole linnatänavate projekteerimisel tavapärane rajatis, samuti reovee kollektor, mis kogub Emajõe paremkalda reovee. Sellise töökoosoleku käigus oleks suure tõenäosusega üleujutusoht teemaks tulnud ning osatud vajalikul määral projekteerimise käigus sellele tähelepanu pöörata. Ühtset töökoosolekut kõikide nimetatud asjaliste vahel ei toimunud ning tellija poolt olid taotletud tehnilised tingimused projekteerimiseks. Tingimused olid korrektselt väljastatud, aga selgitustest jäi vajaka. Lõpptulemusena jõuti kokkuleppele, et projektala suurendatakse, et oleks võimalik projekteerida tamm kõrvaltäna äärde, takistamaks Emajõe võimalikku üleujutusohtu. Kompromisslahenduse puhul on rahul mõlemad pooled. Supilinlased saavad jätkata oma kinnistute kasutamist tavapäraselt ning Emajõe üleujutusohtu vältimiseks on rakendatud meetmed.

Kohvik Elvas. Elvas keskväljaku projektis üldkasutatavale maale kohviku projekteerimisel lähtuti arhitektuursest lahendusest. Arhitektuurse lahenduse koostamisel konsulteeriti KOV-ga. KOV poolt tuli heakskiit asukohale, aga ilmselt oli tegemist ennatliku järeldusega, ilma kinnistuomanikuga läbirääkimisi pidamata. KOV ning kinnistuomaniku vahel on olnud leping maa kasutamiseks, aga selle tähtaeg lõpeb ning uusi läbirääkimisi ei ole peetud. KOV eeldas, et leping jätkub samadel tingimustel, aga kinnistuomanik sama meelt ei olnud või vähemalt tundis ta ennast kõrvalejätuna, et tema poole selles küsimuses ei pöördutud. Selle juhtumi korral on selgelt tegemist info ning kommunikatsiooni puudujäägiga. Projekteerija eeldus oli, et eelkokkulepe on olemas ning alustas kinnistuomanikuga koostööd selle teadmisega. Tekkis konflikti olukord kinnistuomanikuga, mis nõudis läbirääkimisteks lisajaressurssi ja tekitas projekteerimisprotsessis tõrkeid. Antud kinnistuomaniku mõju avaliku ruumi kasutusele ning projektlahendusele on suur, sest puudutab avalikkusele suunatud ehitist.

Aed kinnistu piiril. Analüüsis tuli välja juhtum Oa tänava projektis, kus kinnistuomaniku reageering kaasamisele oli projekti osaliselt mõjutav. Tegemist on olukorraga, kus kinnistu piiril paiknev aed oli ehitatud väljapoole kinnistu piiri tänava maale. Projektlahendusega

oli ette nähtud füüsilise aia tõstmine kinnistu piirile ning kergliiklustee rajamine tänava maa-alale. Lisaks oli antud kinnistu puhul tegemist olukorraga, kus käimas oli pärimisprotsess ja kinnistut esindas vandeadvokaat, kes oli määratud pärandvara hooldajaks. Pärast võimalike pärijatega konsulteerimist andis esindaja teada, et ei ole nõus lahendusega ning kooskõlastust aia ümbertõstmiseks ei anna. Keeldumise põhjuseks oli väide, et ülesmõõdistatud aia asukoht on ebaõige ning aeda liigutada ei tohi. Tekkinud situatsioonis oli maa omandi üle üles kerkinud konflikt tänava omaniku ehk KOV-i ja kinnistuomaniku vahel. Siinkohal sai otsustavaks kinnistuomaniku staatus. Kinnistuomanik, kes vaidlusmomendiks oli küll surnud, oli juba varasemalt KOV-le teada ja vaidlusküsimusi temaga oli teisigi. Tellija loobus kergliiklustee osast ning lahendus projekteeriti selles osas kitsama kergliiklusteega. Kuna aed oli mõõdistuste järgi ikkagi kinnistupiirest väljaspool, siis oleks tellijal olnud õigus nõuda selle ümbertõstmist kinnistu piirile. Tundes kinnistuomanikku, sellest loobuti, sest edasine menetlemine oleks suure tõenäosusega venitanud projekteerimisprotsessi teadmata ajaks edasi. Käesolevast näitest tuleb selgesti välja asjalise mõjusus. Mõne teise kinnistuomaniku puhul oleks KOV ilmselt astunud sammu oma õiguste kaitseks, aga antud juhul sellest loobuti.

Asjaliste kaasamata jätmise kohta saab lisaks Põlva keskväljaku kinnistuomanikele välja tuua järgneva näite. Tänaval projektide puhul on määratud ka liikluskorraldus, mis sisaldab ka parkimise lahendust. Autori arvates on see väga oluline küsimus eranditult kõigile tänaväärsetele kinnistuomanikele. Isegi autot mitte omades on suur tõenäosus, et keegi autoomanik käib külas ning harjumuspärase parkimiskorralduse muudatus võib tekitada ebameeldivust. Kui käeoleval ajal on tänavamaal kruusast teepeenraga sõidutee ning projekteeritakse sõidutee ning kõnnitee, kus on parkimise keeluala, siis on see piirnevatele kinnistuomanikele oluline muudatus. Kõnnitee rajamine on positiivne areng, aga parkimise kaotamine negatiivne. Siinkohal on otsustuskoht, kas loobuda kõnniteest ja tagada ühel pool parkimisvõimalus või loobuda parkimisest ning rajada kõnniteed. Parkimise keelamine tänaval osutub tõsiseks probleemiks, kui peres on mitu autot ning kinnistule parkima mahub vaid üks (kui sedagi). Kirjeldatud situatsioonis oleks oluline kaasata eranditult kõiki kinnistuomanikke. Kui on ette teada probleem, et autod ei pargi mitte kinnistul ning kasutavad selleks tänava maa-ala ning projekteerimisega on plaan seda muuta, siis autori arvates oleks mõistlik kaasata omanikud juba võimalikult varajases

staadiumis, korraldada näiteks töökoosolek ning välja selgitada, millised on kinnistuomanike soovid. Selleks peaks olukorrast väga selge ning arusaadava info koos võimalike lahendusalternatiividega asjalistele esitama. Seejärel on omanikel võimalus arvamust avaldada, mille alusel saab projekteerija ja KOV teha otsuse, millist lahendusalternatiivi kasutada. Loomulikult on asjaliste seisukoht siinkohal vaid üks paljudest, millega tuleb arvestada. Aluseks tuleb võtta õigusaktid, normid ning arvestada ka teiste asjaliste seisukohtadega ja lõpuks teha kaalutlusotsus.

4. ARUTELU

Läbiviidud uurimuse eesmärk oli kaardistada projekteerimisprotsessi asjalisi, kaasamise vorme ning hinnata asjaliste mõju lõpptulemile. Uurimuse käigus tulid välja järgnevad mustrid, mida praktikas projekteerimise kaasamisprotsessis kasutatakse. Projekteerimisel saab paralleelse tõmmata kaasamisega planeerimisel, mida on välja toonud Roose jt (2013), eriti kui projektideks on linnaruumi kujundavad projektid, mis käsitlevad ka avalikku ruumi, mitte ainult tehnilist lahendust.

Projektide analüüsi tulemused näitavad, et projektidel on läbivad ja tüüpsed asjalised, kes on kaasatud kõikides või enamuses projektides. Tehnovõrgu valdajate kaasamine linnakeskkonnas projekteerimisel on vältimatu. Vältimatu on ka mõningate ettepanekute või märkuste tegemine võrguvaldajate poolt. Samas on need tehnilist laadi muudatused, mis üldjuhul tervikpilti ei mõjuta, küll aga tagab tehnovõrgu parema ja kvaliteetsema toimimise. Ametkondade kaasamine on väga otseselt seotud projekti asukoha ja projekteeritava objektiga. Seadusandluses määratletud olukordades ning asjaolude ilmnemisel ametkonnad kaasatakse. Normide ja seadusandluse järgimisel on ettepanekud taas marginaalsed ja projektile tervikuna mõju ei avalda. Kaasamise vormid eelnimetatud asjaliste puhul on samuti tüüpilised ning suuri kõrvalekaldeid siin ei esine, kasutatakse vormikohast kooskõlastamist. Nii ametkondade kui võrguvaldajate osas on kaasamise piirid selgemad kui projektides kaasatud teiste asjaliste gruppide puhul.

Kui tehnovõrguvaldajate ning ametkondade tegevusvaldkonnad on reguleeritud õigusaktide ning normidega, siis kinnistuomanike soovidel sellist regulatsiooni ei ole. Kinnistuomanike puhul ei ole kunagi teada, milline aspekt võib küsimuse või probleemi tekitada. Üldjuhul on tegemist isiklikust huvist tuleneva ettepanekuga. Paljudel juhtudel on ettepanek igati põhjendatud ja arvestatav ilma lisaküsimusteta. Siiski on siinkohal erandeid, selgitustööks või läbirääkimisteks võib kuluda nädalaid või isegi kuid. Lõpptulemus ei pruugi olla oodatud ning projekteeritud lahendust tuleb korrigeerida – võimalik, et isegi olulises mahus. Asjaliste mõju projekti lõpptulemile sõltub tema

häälekusest (Cornwall 2008). Kui asjalisel on varasem taoline kogemus või kogemus otsustes osalemises, hea oskus pidada läbirääkimisi ja head võimed ja oskused teiste osapoolt mõjutamiseks ning selleks ka vajalikud vahendid. Ronald jt (1997) on kirjeldanud mõju kui oskust teist osapoolt suunata oma soovide järgi. Kui projektlahendus takerdub asjalise taha, kellega KOV-l on varasem konfliktolukorra kogemus, siis võib olla projekti päästmise huvides mõistlik asjalist ja tema nõudmisi vältida kui laskuda vaidlusesse ning võimalik, et ka kohtutee ette võtta, mis võib teinekord venida väga pikaks seoses kinnistu omandisuhete keerulise olukorraga. Sellest näitest tuleb selgelt välja, et samaväärsete asjaliste tegelik mõju võib olla väga erinev. Projekteerimisprotsess on ajaliselt kuudes mõõdetav ja projekteerimislahendus on omakorda ajas muutuv. Projekteerimislahendi muutmisel on protsessi kulgu võimalik mõjutada teatud asjaliste mittekaasamisega või nende poolt esitatud ettepanekute soovide mitteamestamisega. Eelkirjeldatud juhul on projekteerija ning KOV-i kaalutusotsus, millist teed valida.

Praktikas kehtib üldine reegel, et kui projektiga võivad olla kahjustatud või mõjutatud kinnistuumaniku huvid, siis teda sellest teavitatakse ning üldjuhul soovitakse ka tagasisidet või arvamust. Kui projekteeritav tegevus otseselt kinnistuumanikku ei puuduta, siis paremal juhul saadetakse teavituskiri, halvemal juhul jääb ka see samm tegemata. Autori seisukoht selles küsimuses on teavitamise poolt. Põhjus, miks praktikas seda ei tehta, on piiratud ressurss. Igasugune kaasamine, ka teavituskirja saatmine nõuab otseselt vähemalt ajalist ressurssi, mis kaudselt projekteerija jaoks tähendab muidugi rahalist kulu töötasu näol. Lisaks võib teavitamine nõuda ka otsest rahalist ressurssi, näiteks postiga kirja saatmine. Lihtsamal juhul saab teavituse lahendada e-kirja teel. Piiratud ressurssidest ning kindlast eelarvest tulenevalt võidakse teavitamine vahele jätta, kui selleks ei ole otsest vajadust ja kohustust.

Ka teoreetikute soovitude kohaselt (Reed jt 2017) tuleks kaasamine läbi viia varajases staadiumis, Eesti seadusandlik regulatsioon seda samas ei toeta (EhS 2015 § 42). Kui teostada projektlahenduse kaasamist läbi KOV-i, siis ei saaks seda kuidagi rakendada. KOV saaks kaasata asjalised projekteerimise lõppfaasis, kus muudatuste sisseviimine on äärmiselt keeruline. Praktikas kaasatakse asjalised projekteerija poolt ning juba varajasemas staadiumis, mida toetab HMS § 16. Samas saab KOV-i kaasata asutusi või isikuid juba projekteerimistingimuste väljastamise faasis. KOV esitab

projekteerimistingimuste eelnõu vajaduse korral kooskõlastamiseks asutustele, kelle seadusest tulenev pädevus on seotud taotluse esemega ja arvamuse avaldamiseks asutusele või isikule, kelle õigusi või huve võib taotletav ehitise puudutada (EhS 2015 § 31).

See, kas asjalise mõjuvõim projekti üle on suur või väike, ei ole võimalik hinnata enne kaasamist. Mõnedel juhtudel võib oletada, et asjaline võib projekti mõjutada, kuid teisel juhul on ebapiisava informatsiooni tõttu eeldamine ebaõige. Seega on igal juhul otstarbekas rakendada varajast kaasamist. Teoreetikud kirjutavad ka potentsiaalsetest asjalistest (Buanes jt 2004). Kui ei ole kindel, kas teatud asjaline on mõjutatud, siis võib teda defineerida potentsiaalse asjalisena ning protsessi käigus selgub tema roll ning kas kaasamine on vajalik. Sellistel juhtudel oleks otstarbekas saata potentsiaalsele asjalisele infokiri projekteerimistegevuse kohta, milles on ära toodud peamised tegevused ja eesmärgid ning kontaktid, kellega huvi korral ühendust võtta ja edasisest protsessist infot küsida.

Kui projekti kooskõlastamise käigus selguvad olulised muudatused, mis mõjutavad lõpptulemit, siis peaks koheselt küsima, miks neid muudatusi soovitakse ning kas asjaline kaasati protsessi õigeaegselt. Suure tõenäosusega võib väita, et põhjus oli hilises kaasamises ning info puuduses. Erandkorras võib loomulikult selguda täiendavat infot, mida ei olnud võimalik varem teada. Sellisel juhul ei saa põhjuseks tuua kaasamise ebaõiget käsitlust, vaid loomulikku protsessi kulgu. Selles olukorras, nagu ka teistes kaasamise protsessides, aitab kaasa tihe kommunikatsioon erinevate osapoolt ja asjaliste vahel.

Teavitamine, mida kasutatakse väiksel määral kinnistuomanike puhul, on aga ühesuunalise kommunikatsiooni vorm. Samas on see ikkagi parem kui üldse mitte. Tegemist on Arnstein (1969) osaluse redeli kolmanda astmega, mida käsitletakse sümbolse osalemisena. Kaasamise hetkel on kaasaja hinnanud asjalise osalust minimaalseks, kuid on siiski pidanud võimalikuks, et isiku õigused või huvid võivad antud ehitise või selle ehitamisega olla puudutatud. Sellisel juhul on asjalisel siiski võimalus oma õigusi ja huve kaitsta. Analüüsitud projektide puhul ei esinenud ühtegi juhtu, kus teavitamisele oleks järgnenud asjalise soov projektis kaasa rääkida.

KOKKUVÕTE

Kaasamise teema on aktuaalne ning laiemas kontekstis tähendab see otsuste tegemise läbipaistvamaks muutmist. Kaasamine on midagi enamat, kui vaid protseduuride jada, see on pigem mõtteviis (Lepa jt 2004: 22). Mõtteviis ning ellusuhtumine ei teki kellelgi korralduse peale lühikese aja vältel. Linnaruumi kujundamise kaasamisel on areng toimunud aastakümneid.

Maailmas on kaasamisel pikem ajalugu, Eestis lühem. Projekteerimises saab paralleelse tõmmata planeerimisega, kus alates 2000-ndatest alates peetakse planeerijat eelkõige läbirääkijaks erinevate osapoolte ja asjaliste vahel ning meeskonna juhiks. Kaasamise hea tava on põhimõtete kogum, millest lähtuvalt tuleb teha koostööd asjalistega. Ühiskond on pidevas arengus, samuti meie käitumismallid ning mõtteviis. Enam kui kümnend tagasi oli nii planeerimises kui ka projekteerimises pigem eesmärgiks kiire lõpptulemus ja kaasamisel seadusega ettenähtud miinimumnõuete järgmine, tänapäeval on need suunad pidevas muutumistrendis. Kui esmapilgul võib tunduda, et mida rohkem osapooli sh asjalisi, seda raskem on kompromissi leida, aga mida varem kompromissi otsima hakata, seda sujuvam on kaasamisprotsess ning laiapõhjalisem lõpptulemus.

Käeoleva töö eesmärk on kaardistada asjalisi linnaruumi projekteerimisel, keda kaasatakse ja mille alusel, milliseid kaasamise vorme kasutatakse ning milline on asjaliste mõju lõpptulemile. Töös analüüsitakse kaheksat projekti (kaks linna keskväljakut, neli tänava ja kaks kergliiklustee projekti), mis käsitlevad linnaruumi projekteerimist. Andmete kogumine toimus osalusvaatluse tulemusel, kus üks osa töö autori tegevusest on uurimisobjektiks. Andmetena on kasutatud projektide materjale (seletuskirjad, joonised, kooskõlastused, kirjavahetus asjalistega), sh isiklikud märkmed kaasamisprotsessist, kuna siinkirjutaja oli suures osas uuritavate projektide kaasamise läbiviijaks. Andmeanalüüsil on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit, mida toetab kvantitatiivne uurimismeetod.

Projektiga seotud asjaliste väljaselgitamine tugineb seadusandlusel. Siiski on teatud asjaliste puhul kaasamine valikuline otsus. Tehnovõrguvaldajate ning ametkondade kaasamise vajadus on üldiselt teada projekteerimisprotsessi alguses, sest see on

õigusaktides selgemalt fikseeritud. Erinevate huvigruppide ning kinnistuomanike kaasamist on seadusandluses üldisemalt käsitletud ning kaasamine on kaasaja ja/või KOV-i kaalutlusotsus. Kaasamine viidi läbi, kui projekteeritud rajatised otseselt kinnistuomanikke puudutasid või ehitustegevus ulatus kinnistule. Töö autori arvates, on kõik piirnevad kinnistuomanikud asjalised, vähemalt potentsiaalsed asjalised ning nende kaasamist tuleks tõsisemalt kaaluda.

Kaasamiseks on erinevaid mooduseid ning iga olukorra puhul peab langetama otsuse, millist neist kasutada. Arvestada tuleb konkreetset lahendust, kaasatavaid, ressursse ja teisi algtegureid. Projekteerija hea kommunikatsioonioskus tuleb kaasamisel igati kasuks. Kaasamise aluseks on hea suhtlusoskus ning asjaliste tundmine. Piirkonnas, kus elavad vanemad inimesed, ei tasu panustada e-kirja teel infokirja saatmisele või teatele kodulehel. Läheneda tuleb igas situatsioonis sobivate vahenditega, aga samas ressursse ratsionaalselt kasutades. Üldjuhul on tänapäeva ühiskonnas internet kaasamiseks tõhus töövahend. Ametkondade ning võrguvaldajatega suhtlemisel on tavapärane praktika kooskõlastamine läbi e-keskkonna või elektronposti kaudu. Võrguvaldajate ning huvigruppide puhul tuleb kõne alla ka töökoosolekute pidamine. Vahetu kontakt ning infovahetus annab tõhusaid tulemusi, probleemid saavad erinevatele osapooltele selgeks ning lahendusi on kergem leida. Autori arvates võiksid töökoosolekud rohkem rakendust leida asjaliste kaasamise vormina. Avalikustamist projekteerimise kaasamisel ei kasutata sageli. Uuritavatest objektidest esines seda küll kahel juhul, aga tegemist on pigem erandiga. Mõlemal juhul oli tegemist olulise ruumilise mõjuga objektiga – üks linna keskväljak ning teine ajalooline ning omanäoline linnaosa tänav, mille elanike linnaosatumetus on väga tugev. Kummalgi juhul ei olnud eelnenud detailplaneeringu koostamist. Avalikustamise tingis kogukonna suur huvi projekteeritava ala ning lahenduse vastu. Enamkasutatavaim kaasamise viis uuritavates projektides oli kooskõlastamine, mida kasutati 91% kogu kaasamistest ning nii tehnovõrgu valdajate, ametkondade kui kinnistuomanike puhul.

Linnaruumi kujundamisel ja projekteerimisel tuleb arvestada väga paljude asjalistega, samas siiski järgida seadust ning kehtestatud norme. Asjaliste seisukohad võivad kardinaalselt erineda. Heaks näiteks on Oa tänava maapinna kõrgus – kohalik omavalitsus ehk tellija ning vee-ettevõtja seisukoht oli, et tänava pinda tuleks tõsta Emajõe suurveeseisu ajal tekkiva üleujutusohu vältimiseks, kohalike elanike ja Supilinna Seltsi selge seisukoht oli, et tänava pinda ei tohi kindlasti tõsta. Sellises olukorras peab

projekteerija kaaluma mõlemaid seisukohti ning tegema omapoolse ettepaneku lahenduseks. Samas saavad kõik asjalised inimlikust seisukohast aru, et kohalikud elanikud tahavad ka edaspidi oma kinnistule pääseda ning uksi ei saa tänava alla sillutada. Siiski kaalub võimalik üleujutusohust tekkiv kahju üle inimliku aspekti. Lõpptulemusena jõuti kokkuleppele, et projektala suurendatakse, et oleks võimalik projekteerida tamm kõrvaltänava äärde, takistamaks Emajõe võimalikku üleujutusohtu.

Asjalise mõju projekti lõpptulemile on väliste näitajate põhjal raske hinnata. Mõjukus sõltub palju asjalise isiksusest, häälekusest (Cornwall 2008) ja oskusest protsesse suunata (Ronald jt 1997) ning see tuli ka uuritavates projektides välja. Näiliselt võrdväärsete asjaliste ettepanekuid võidakse väga erinevalt arvestada. Kui asjaline väljendab ennast selgelt ja sõnastab põhjalikult oma ettepanekute sisu ning põhjuseid, siis tema soovidega arvestamine on tõenäolisem. Samas ei pruugi põhjendused olla asjakohased, aga asjaline võib ikkagi saada soovitu, kui seisukohad on resoluutsed ning alternatiivlahendused ei tule kõne alla. Asjaline võib mõju avaldada nii projekteerimise algfaasis kui ka lõpupoole. Kui asjalise soovid on varases staadiumis teada, siis on projektlahendust lihtsam välja töötada ning lõpptulem peaks kokkuvõttes väiksema energia- ja ajakuluga valmis saama.

Töö autori soovitused kaasamisprotsessi läbiviimisel linnaruumi projekteerimisel:

- projekti algstaadiumis kindlaks määrata asjalised ning potentsiaalsed asjalised, protsessi käigus hinnata uuesti potentsiaalsete asjaliste kaasamise vajadust;
- kaasata asjalised võimalikult varases staadiumis, nt informeerimise teel projekti alustamisest, millele järgneb hiljem mõni teine kaasamise vorm;
- anda asjalistele objektiivset infot, teha see neile kättesaadavaks ning arusaadavaks;
- anda asjalistele konkreetsed piirid, millistes küsimustes neilt ettepanekuid oodatakse;
- kasutada vahetut suhtlust või töökoosolekuid probleemide lahendamisel;
- anda asjalisele tagasisidet ettepanekute ning lahenduste kohta.

Ülaloodud punktid on üldised soovitusel, mida tuleb kohandada vastava olukorraga. Käeoleva töö tulemuste ning kokkuvõtte põhjal saab välja tuua suundumusi kaasamisprotsessis, kuid iga projekt on siiski ainukordne ise nüanssidega ning nõuab asjaliste kaasamisel analüüsi ja detailset lähenemist. Võimalikult väikse ressursside kuluga hea kompromisslahendus nõuab asjaliste varajast ning selgepiirilist kaasamist. Asjalistele peab olema selge, millistes küsimustes neilt oodatakse ettepanekuid ja saavad kaasa rääkida. Asjaliste kaasamise tulemusel on lahendused töökindlamad ning paremad. Suures osas on asjalised ise, kes lõpuks projekteeritud lahendust igapäevaselt kasutama hakkavad. Seega on oluline, et neil on õigus otsustes kaasa rääkida ning kaasatud olla. Kaasamine on projekteerimisprotsessi oluline osa, mille tulemusel saab ümbritseva linnaruumi projekteerida nii tehniliselt hästi toimivaks kui visuaalselt atraktiivseks ja kasutajasõbralikuks.

KASUTATUD ALLIKAD

- Ansell, C., Gash, A. 2008. Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 18(4), lk 543–571.
- Arnstein, S. 1969. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 35(4), lk 216–24.
- Barton, H. 2000. Conflicting Perceptions of Neighbourhood. Sustainable Communities: The Potential for Eco-Neighbourhoods. London: Earthscan, lk 3-18.
- Billgren, C., Holmén, H. 2008. Approaching Reality: Comparing Stakeholder Analysis and Cultural Theory in the Context of Natural Resource Management. *Land Use Policy*. 25(4), lk 550–62.
- Blicharska, M., Isaksson, K., Richardson, T., Wu, C-J. 2011. Context dependency and stakeholder involvement in EIA: the decisive role of practitioners. *Journal of Environmental Planning and Management*. 54(3), lk 337–354.
- Brandon, P. S., Lombardi, P. 2005. Evaluating Sustainable Development: in the Built Environment. Oxford: Blackwell. 232 lk.
- Buanes, A., Jentoft, S., jt. 2004. In Whose Interest? An Exploratory Analysis of Stakeholders in Norwegian Coastal Zone Planning. *Ocean and Coastal Management*. 47(5–6), lk 207–23.
- Chambers, R., 1974. *Managing Rural Development: Ideas and Experience from East Asia*. Uppsala: Scandinavian Inst. of African Studies. 216 lk.
- Clarkson, M. E. 1995. A Stakeholder Framework for Analyzing and Evaluating Corporate Social Performance. *Academy of Management Review*. 20(1), lk 92–117.
- Cornwall, A. 2008. Unpacking ‘Participation’ Models, Meanings and Practices. *Community Development Journal*. 43(3), lk 269–83.
- Creswell, J. W. 2003. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches. Thousand Oaks: Sage. 246 lk.
- Ehitusseadustiku seletuskiri. 2012. Justiitsministeerium.
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/ehitusseadustiku_seletuskiri.pdf

- Ehitusseadustiku seletuskiri. 2013. *Justiitsministeerium*.
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/ehitusseadustiku_seletuskiri_2013.pdf.
- Ehitusprojekt: Eesti standard EVS 932:2017. 2017. Tallinn: Eesti Standardikeskus. 289 lk.
- Feldman, A. 2003. Validity and Quality in Self-Study. *Educational Researcher*. 32(3), lk 26–28.
- Freeman, R. E. 1984. Strategic Management: A Stakeholder Approach. New York: Pitman Publishing. 279 lk.
- Gass, G., Biggs, S., Kelly, A. 1997. Stakeholders, Science and Decision Making for Poverty-Focused Rural Mechanization Research and Development. *Pergamon World Development*. 25(1), lk 115–26.
- Grimble, R., Wellard, K. 1997. Stakeholder Methodologies in Natural Resource Management: A Review of Principles, Contexts, Experiences and Opportunities. *Agricultural Systems*. 55(2), lk 173–93.
- Harrison, J. S. 2003. Strategic Management of Resources and Relationships. New York: John Wiley and Sons. 350 lk.
- Healey, P. 1992. Planning through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory. *Town Planning Review*. 63(2), lk 233–249.
- Heidrich, O., Harvey, J., Tollin, N. 2009. Stakeholder Analysis for Industrial Waste Management Systems. *Waste Management*. 29(2), lk 965–73.
- Hinsberg, H., Kübar, U. 2014. Kaasamine avalikus sektoris ja vabakonnas. Tallinn: Ecoprint. 95 lk.
- Hughes, R. 1998. Environmental Impact Assessment and Stakeholder Involvement. *Environmental Planning Issues*. (11). <http://pubs.iied.org/pdfs/7789IIED.pdf>.
- Jackson, C. 1997. Sustainable Development at the Sharp End: Fieldworker Agency in a Participatory Project. *Development in Practice*. 7(3), lk 237–74.
- Kaasamise hea tava. 2014. *Riigikantselei*. <https://riigikantselei.ee/et/kaasamise-hea-tava>.
- Kitchen, T. 2007. Skills for Planning Practice. New York: Palgrave Macmillan. 277 lk.
- Kopli, K. 2002. Kodanikud kui koostööpartnerid. Tallinn: Siseministeerium. 60 lk.
- Laherand, M-L. 2008. Kvalitatiivne Uurimisviis. Tallinn: OÜ Ifotrükk. 384 lk.
- Lawrence, A., 2006. No personal motive? Volunteers, biodiversity, and the false dichotomies of participation. *Ethics, Place and Environment*. (9), lk 279–298.
- Lepa, R., Illing, E., jt. 2004. Kaasamine otsustetegemise protsessi. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. 158 lk.
- Mehrabian, A. 1972. Nonverbal Communication. Chicago: Aldine-Atherton. 226 lk.

- Morse, S., Bell, S. 2001. Breaking through the Glass Ceiling: Who Really Cares about Sustainability Indicators? *Local Environment The International Journal of Justice and Sustainability*. 6(3), lk 291–309.
- O’Faircheallaigh, C. 2010. Public Participation and Environmental Impact Assessment: Purposes, Implications, and Lessons for Public Policy Making. *Environmental Impact Assessment Review*. 30(1), lk 19–27.
- Palmaru, R. 2003. Juhatus kommunikatsiooniteooriasse. Tallinn: Valgus. 358 lk.
- Planeerimisseadus. (vastuvõetud 28.01.2015, jõustunud 01.07.2015). *Riigi teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017062>.
- Purwanto, E., 2009. Building and maintaining city identity on the basis Of Local Community Involvement. In: Seminar Internasional "NURI", Ruang Seminar Gedung A Lt.3 Jurusan Arsitektur FT. Undip, lk 359-366.
- Rastogi, A., Badola, R., Hussain, S. A., Hickey, G. M. 2010. Assessing the Utility of Stakeholder Analysis to Protected Areas Management: The Case of Corbett National Park, India. *Biological Conservation*. 143(12), lk 2956–2964.
- Ratcliffe, J., Stubbs, M., Keeping, M. 2009. Urban Planning and Real Estate Development. New York: Routledge. 704 lk.
- Reed, M. S., jt. 2017. A Theory of Participation: What Makes Stakeholder and Public Engagement in Environmental Management Work? *Restoration Ecology*. 26(S1), lk 1–11.
- Reed, M. S. 2008. Stakeholder Participation for Environmental Management: A Literature Review. *Biological Conservation*. 141(10), lk 2417–31.
- Ronald K., Bradley, M., jt 1997. Towards a Theory of Stakeholder Identification: Defining the Principle of Who and What Really counts. *Academy of Management Review*. 22(4), lk 853–869.
- Roose, A., Raagmaa, G., Metspalu, P., jt. 2013. Peatükke planeerimisest. Protsesse, meetodeid ja näiteid. Tartu Ülikool. 301 lk.
- Rukato, H., Osborn, D. 2001. „Count Us In. Count On Us“, Cochair’s Summary, „UNED Forum. Multi-stakeholder Processes: Examples, Principles, Strategies“, International Workshop, New York, 28–29 April, ref Hemmati, M. 2002. Multi-stakeholder Processes for Governance and Sustainability. London: Earthscan Publications Ltd. 296 lk.
- Runhaar, H., Driessen, P.P. 2007. What Makes Strategic Environmental Assessment Successful Environmental Assessment? The Role of Context in the Contribution of SEA to Decision-Making. *Impact Assessment and Project Appraisal*. 25(1), 2–14.
- Tartu linna üldplaneering 2030+. 2017. Tartu: Tartu Linnavalitsus, Linnaplaneerimise ja maakorralduse osakond. 230 lk.

- Teemaplaneering „Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimused ning linnaosa maa- ja veealade üldised kasutamise- ja ehitustingimused“. 2014. Tartu: Tartu Linnavalitsus, Linnaplaneerimise ja maakorralduse osakond ja Arhitektuuri ja ehituse osakond. 42 lk.
- Thomas, D. S. G., Twyman, C. 2004. Good or Bad Rangeland? Hybrid Knowledge, Science and Local Understandings of Vegetation Dynamics in the Kalahari. *Land Degradation and Development*. 15(3), lk 215–31.
- Vabariigi Valitsuse seadus. (vastuvõetud 13.12.1995, jõustunud 01.01.1996). *Riigi teataja*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017019>.
- Waayers, D. Lee, D., Newsome, D. 2012. Exploring the nature of stakeholder collaboration: a case study of marine turtle tourism in the Ningaloo region, Western Australia. *Current Issues in Tourism*. 15(7), lk 673-692.

SUMMARY

Involvement is actual on many fields and in general it makes decision-making more transparent. It is more than procedure, it is a mentality (Lepaj 2004: 22). Mindset and attitude don't arise on someones command. The development of involvement to city space designing has been taking place for decades.

In the projecting, parallels can be drawn with planning, since the 2000's, the planner is considered to be the team leader and the negotiator between the various parties and stakeholders. The good practice of involvement is a set of principles on which to work with stakeholders. Society is in constant development, as well as our approaches and way of thinking. More than a decade ago, both in planning and projecting, the goal was rather a quick final outcome with the involvement of the next minimum requirements prescribed by law. These trends are on a constant positive change today. At a first glance, it may seem that the more parties involved, the more compelling it is and the more difficult it is to find a compromise. The earlier to find a compromise, the smoother is the process of involvement and the broader outcomes.

The purpose of this research is to map out the stakeholders in city space projecting. Which stakeholders are involved, and what are the basis. Which involvement forms are used and what is the actual impact of the final outcome. The work analyzes eight projects (two city central squares, four streets and two light traffic projects) on city space projecting. The data were collected as a result of participatory observation, where a part of the author's activity is an object of research. In data analysis is used materials of the project (drawings, stakeholder approvals, correspondence with stakeholders), including personal notes from the involvement process. The data analysis uses a qualitative research method supported by a quantitative research method.

Identification of related stakeholders in the project is based on legislation. However, involvement in a particular case is an optional decision taken by involvement implementor and/or local government.

There are different ways to involve stakeholders. In each situation have to decide, which one to use. Consideration must be given to a specific situation, resources and other prime factors. The good communication skills of the involvement implementor will be a good benefit. Involvement is based on good communication skills and knowledge of the subject. In an area where older people live, you can not count on sending an e-mail to a stakeholder or a message on the website. Appropriate methods must be found in every situation, but rational use of resources. Generally, internet is an effective tool in today's society for stakeholders involvement. Corresponding with the authorities and technical network operators is the usual practice through the e-environment or via e-mail. Working meetings are also an option for finding solutions. Direct contact and information exchange provide effective results, problems are clear to different parties and solutions are easier to find. According to the author, workshops could find more application as a form of involvement. Public presentation in projecting is not often used. However, in two projects the public presentation was used, but this is rather an exception. In both cases, it was an object of significant spatial impact - one of the city's central square and the other historic and distinctive district of the city, with a very strong identity sense of the city's inhabitants. In either case, there was no prior detailed plan.

In designing and projecting city space, a lot of stakeholders must be involved, while complying with the law and the established norms. The positions of the stakeholders or parties can be radically different. A good example of this is the ground height of the Oa street - the local authority's and the water company's position, was that the street surface should be raised to prevent flooding during the possible Emajõgi flood risk. The clear position of the local inhabitants and the Supilinna Society was that the street surface should not be raised. In such a situation, the designer must consider both positions and make his own proposal. At the same time, everybody knows from the human point of view that local residents will continue to want to get to their property, and the doors can not be paved under the street. As a result, it was agreed that the project area would be increased so that it would be possible to design the dam along a side street, to prevent the possible flood risk of Emajõgi.

Stakeholders real impact to the project's final outcome is difficult to estimate based on external indicators. Influence depends on a lot of stakeholder personality and voice. Seemingly equivalent suggestions may have very different impacts. If the stakeholder

expresses itself clearly and provides a thorough description of his wishes, it is more likely that its wishes will be taken into account. However, the reasons may not be relevant, but the matter may still be desirable if the views are resolute and alternative solutions are not discussed. The stakeholder can have an impact both at the beginning of the projecting process and in the end. If the stakeholdre's wishes are known at an early stage, it's easier to make a design solution, and ultimately it takes less energy and time effort.

On the bases of this research it is possible to outline trends in stakeholder involvement, but still each project is unique with its own nuances and requires an analysis and detailed approach on stakeholder involvement. A good compromise solution requires early and explicit involvement. It needs to be clear to the stakeholders on which issues they are expected to come forward with suggestions and get involved. As a result of stakeholder involvement, solutions are more effective and better. Stakeholders are mainly the ones who will finally use the designed solution on a daily basis. It is therefore important that they have the right to speak and be involved in the process. Involvement is an important part of the design process, which enables the surrounding city space to be designed as technically well-functioning as visually attractive and user-friendly.

LISAD

Lisa 1. Fotod projektaladelt

Foto 1. Põlva keskväljak – ehituses.

Foto 2. Elva keskväljak – projekti eelne olukord.

Foto 3. Jänese tänav – projekti eelne olukord

Foto 4. Soinaste tänav – projekti järgne olukord.

Foto 5. Oa tänav – projekti eelne olukord.

Foto 6. Tammiku tänav – projekti eelne olukord.

Foto 7. Kesklinn-Mõisavahe tn kergtee – projekti eelne olukord.

Foto 8. Kesklinn-Mõisavahe tn kergtee – projekti järgne olukord.

Mina, Annika Orav, sünniaeg 18.08.1981. a.

1. annan Eesti Maaülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud lõputöö „Kaasamise vormid, asjalised ja nende mõju linnaruumi projekteerimisel: juhtumiuuringud Tartus, Elvas ja Põlvas“, mille juhendajad on *PhD* Monika Suškevičs, *PhD* Mart Külvik,
 - 1.1. salvestamiseks säilitamise eesmärgil,
 - 1.2. digiarhiivi DSpace lisamiseks ja
 - 1.3. veebikeskkonnas üldsusele kättesaadavaks tegemisekskuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Lõputöö autor

allkiri

Tartu, 22.05.2018.a.

Juhendaja(te) kinnitus lõputöö kaitsmisele lubamise kohta

Luban lõputöö kaitsmisele.

(juhendaja nimi ja allkiri)

(kuupäev)

(juhendaja nimi ja allkiri)

(kuupäev)